

KIRKKOLAKI JA OMATUNTO

Onko kirkon lainsäädäntö pätevää ja sitovaa?

Hannu Juntunen

"Kirkossamme on sekä seurakunnan jäsenten että papiston keskuudessa silloin tällöin epätietoisuutta siitä, mitä kirkko-oikeus ja sitä ilmentävä kirkkolaki varsinaisesti ovat. Myönnetään tietysti, että kirkossakin tarvitaan joitakin yhteisesti sovittuja menettelytapoja, kutsutaanpa niitä sitten vaikka laeiksi. Mutta varsinaisesti niiden yhteys kirkon uskoon on ymmärretty irralliseksi, äärimmäisen tulkinnan mukaan jopa vastakkaiseksi sille. Kirkon lakia on noudatettava, kun se tuntuu sopivan asianomaisen uskontulkintaan, jos se ei sovi, niin se on kierrettävä tai omaantuntoon vedoten rikottava sitä."

Kalevi Toiviainen: Ekklesiologisia kysymyksiä kirkkolakiehdotuksen äärellä. – Teologinen Aikakauskirja 2/1989, s. 115.

SISÄLLYS

ALKUSANAT

1. LAKI JA KIRKKOLAKI	5
1.1. Mitä oikeus on?	5
1.2. Kirkon oikeus	7
2. KIRKKO-OIKEUDELLA ON PITKÄ HISTORIA	12
3. KIRKKOLAKI ON KIRKON TEHTÄVÄÄ VARTEN	14
3.1. Kirkko-oikeus ja kirkon hengellinen olemus	14
3.2. Kirkon hengellinen tehtävä ja oikeudellinen järjestysmuoto	15
3.3. Kirkon oikeudellisen järjestysmuodon kokonaisuus	17
3.4. Kirkon hengellinen virka	19
3.5. Kirkkolainsäädäntö ja Suomen valtio	20
4. ONKO KIRKKOLAKI RAAMATUN MUKAINEN?	23
4.1. Raamattu, kirkon oppi ja kirkkolaki	23
4.2. Mikä tulkinta?	24
4.3. Kenen omatunto?	27
4.4. Pappislupaus	29
5. PITÄÄKÖ KIRKKOLAKIA NOUDATTTAA?	30
5.1. Sitovuus ja sitoutuminen	30
5.2. Papin uskonnonvapaus?	33
5.3. Kirkolliskokouksen ponsi	34
JOHTOPÄÄTÖKSIÄ	37
VALIKOIMA KIRJALLISUUTTA	39
LIITE 1. Teologinen oikeuspositivismi	42

ALKUSANAT

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskuudessa on eräitä erimielisyyksiä kirkon lainsäädännön ja päätösten noudattamisesta. Tällaisten kiistojen pohjana ovat yleensä opilliset ja teologiset näkemuserot, joilla samalla on välitön yhteys käsityksiin kirkon oikeudellisen järjestyksen pätevyydestä ja sitovuudesta. Onko kirkon päätöksiä noudatettava, vaikka ne olisivat henkilökohtaisen omantunnon vakaumuksen kannalta ongelmallisia?

Erimielisyyksiä on viime vuosina eniten aiheuttanut pappisviran avaaminen naisille. Vaikka kirjassani viitataan tähän kiistaan, pyrin avaamaan yleisesti oikeusteologisia näkökulmia kirkko-oikeuden periaatteellisiin perusteisiin. Erityisesti pohdin kirkkolainsäädännön suhdetta yhtäältä kirkon oppiin ja toisaalta henkilökohtaiseen omantunnon vakaumukseen, sekä miten tämän suhteen mieltäminen vaikuttaa käsitykseen kirkkolainsäädännön sitovuudesta. Toivon voivani valaista problematiikan moniulotteisuutta.

Käytän termiä *kirkkolaki* kirjani otsikoinneissa eräänlaisena iskusanana tarkoittamaan yleisesti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon voimassaolevaa normistoa, jota nimitän myös *kirkkolainsäädännöksi*. Tarkennan käsitteistöä johdantoluvussa. Kirkkoa koskevan lainsäädännön yleisen tuntemuksen osalta suosittelen, että lukija tutustuu kirkko-oikeuden dosentti *Pekka Leinon* teokseen *Kirkon oikeudelliset normit. Johdatus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon oikeuteen* (Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 12, 2005). Laajempaa oikeusteologista perehtymistä varten viitataan kirjaani *Lopussakin on sana. Kirkko-oikeus teologisen oikeuspositiivismin näkökulmasta* (Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 236, 2003).

Rovasti *Heikki Jääskeläinen*, teologian tohtori *Mikko Reijonen* ja dosentti *Kalervo Salo* ovat perehtyneet käsikirjoitukseeni ja esittäneet hyödyllistä kritiikkiä, mistä kiitän. Kirkon tutkimuskeskuksen johtaja, dosentti *Kimmo Kääriäinen* on ottanut tekstini Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisujen www-sarjaan. Julkaisen tekstin erikseen myös paperiversiona.

Vantaan Louhelassa kesäkuussa 2006

Hannu Juntunen

h.juntunen@luukku.com

1. LAKI JA KIRKKOLAKI

1.1. Mitä oikeus on?

Vuosikymmenien aikana on kirkossamme silloin tällöin kiistelty, onko papilla oikeus omantunnon syistä kieltäytyä vihkimästä eronnutta uuteen avioliittoon (aikaisemman puolison eläessä), siis oikeus kieltäytyä tehtävästä, joka on samalla sekä yhteiskunnallinen että kirkollinen virkatoimi. Teologien kielenkäytössä saatetaan *oikeudella* tällaisissa yhteyksissä tarkoittaa jotakin, mikä on Raamatun mukaista tai omantunnon pohjalta perusteltua. Juristit puolestaan kysyvät, antaako jokin säädetty oikeusnormi papille tällaisessa tapauksessa laillisen mahdollisuuden kieltäytyä virkaan kuuluvan tehtävän toimittamisesta. Kun avioliiton esteet on tutkittu, sen enempää valtion kuin kirkonkaan lainsäädäntö ei anna vihkiäjälle valtaa arvioida vihittävän aikaisemman avioliiton purkautumisen perusteita.¹

Koska tässä kirjassa on kyse kirkon oikeudellisten normien noudattamisesta, tarvitaan aluksi muutama sana oikeuden käsitteestä. Oikeudella juridisessa mielessä tarkoitetaan ihmisyyhteisölle välttämättömien, velvoittavien käyttäytymissääntöjen järjestelmää, jonka noudattamista tuetaan pakotteilla eli sanktioilla.² Oikeusnormit kieltävät, käskevät tai sallivat tietyn käyttäytymisen, myöntävät jonkin ominaisuuden tai kelpoisuuden sekä ohjaavat yhteisön toimintaa yhteisesti päätettyyn suuntaan. Normien kohteena ovat aina ihmisten *teot*; heidän henkilökohtaiset vakaumuksensa ovat asia erikseen. Oikeuden pakottava luonne ja kohdistuminen tekoihin erottaa sen pelkästään moraalisia arviointeja, eettisiä periaatteita tai omantunnon vakaumusta koskevasta keskustelusta ja mielipiteen muodostuksesta.

¹ Ko. asiasta on kirkossamme keskusteltu usein, eikä kaikkia tyydyttävää, sitovaa ratkaisua ole löydetty. Kirkolliskokouksen perustevaliokunta totesi mietinnössään nro 6/1977: ”Kysymys on ennen muuta kirkon eikä yksityisen papin ’omastatunnosta’. Jos Jumalan sanan mukaan on kiistatonta, että papin tulee kieltäytyä kuuluttamasta ja vihkimästä eronneita, on se menettely väärä, että yksityiselle papille myönnetään erivapaus. Ainoa oikea ratkaisu on se, että itse kirkko muuttaa käytäntöään ja kieltäytyy myötävaikuttamasta sellaisten avioliittojen solmimiseen, joissa toinen tai molemmat osapuolet ovat eronneita.” Kirkolliskokouksessa oli tuolloin esillä mm. kieltäytymisoikeuden lisääminen silloiseen kirkkolakiin. Kuitenkin kirkolliskokous päätti (10.11.1977; 50 §) pyytää piispainkokousta neuvottelemaan tuomiokapitulien kanssa sellaisesta menettelystä, että kirkolliset viranomaiset huolehtisivat kirkollisesta vihkimisestä niissä tapauksissa, jolloin pappi omantunnon syistä kieltäytyy vihkimästä eronneita. Piispainkokous päätti (12.–13.9.1978; 9 ja 32 §) suositella noudatettavaksi seuraavaa menettelytapaa: Pappi, joka omantunnon syistä kieltäytyy vihkimästä eronneita avioliittoon, ilmoittakoon vakaumuksestaan hiippakuntansa piispalle, joka päättää miten asia on hoidettava.

² Suomen kielen sanalla ”oikeus” voidaan tarkoittaa useaa eri asiaa. Esim. sanotaan ”jouduttavan oikeuteen” (tuomioistuin), jossa ”käydään oikeutta” (oikeusprosessi). Tässä kirjassa on esillä sekä *objektiivinen oikeus*, joka tarkoittaa *oikeusjärjestystä* eli yhteiskunnassa voimassaolevien oikeusnormien kokonaisuutta, että myös *subjektiivinen oikeus*, jolla tarkoitetaan luonnollisella tai juridisella henkilöllä oikeusjärjestyksen puitteissa olevia oikeuksia. Lähemmin esim. *Makkonen* 1998, 66–79. – Käytän jatkossa termiä *yhteiskunnallinen oikeus* kun on puhe oikeudesta juristien tarkoittamassa mielessä.

Mutta eikö oikeuden yhteiskunnallisessakin mielessä tule nojautua moraalisiin ja muihin vakaumuksellisiin perusteisiin?

Pidämme itsestään selvänä, että yhteiskunnan oikeusjärjestyksen pitää olla periaatteellisesti, sisällöllisesti oikeaa eli *legitiimiä*.³ Mihin tämä oikeellisuus perustuu? Mikä on oikeuden sisällöllisen oikeellisuuden suhde lakien muodolliseen voimassaoloon? Kyseessä on oikeusfilosofian⁴ klassinen ongelma, jota on pohdittu antiikin ajoilta nykypäivään saakka.

Oikeuspositivismilla tarkoitetaan ajatusta, jonka mukaan legitiimi oikeus on säädetty eli asetettu (*positum*) oikeussääntöjen kokonaisuus yhteiskunnallisena toiseikkana. Lainsäädäntö on oikeellinen, koska eduskunta on siitä päättänyt. Laki ja oikeus ovat identtiset.⁵ Tälle näkemykselle vastakkaisen *luonnonoikeusajattelun* mukaan legitiimin lainsäädännön pitää nojautua positiivista oikeutta ylempiin periaatteisiin, jotka ovat luonteeltaan eettisiä ja joita pidetään mahdollisesti ikuisina tai ainakin yleispätevinä.⁶ Oikeuspositivismin ja luonnonoikeusopin eroa voisi karkeasti yksinkertaistaen havainnollistaa kysymyksellä: onko lakipykälä legitiimi, koska se on säädetty, vai onko se voimassa eli pätevä, koska se on periaatteessa oikea? Oikeuden legitimitietin ja *sitovuuden* keskinäinen suhde on oikeusfilosofian vakio-ongelmia. Tässä esityksessäni on taustana näkemys, jonka mukaan oikeuden voimassaolo eli pätevyys sitovana oikeutena edellyttää sekä sisällöllistä legitimitiettiä että muodollista kuulumista säädettyyn oikeusjärjestykseen.

Oikeuden käsitteen tärkeimmistä osatekijöistä on syytä mainita vielä kaksi, nimittäin *oikeuslähteet* ja oikeudellinen *tulkinta*. Oikeuslähteet ovat materiaalia, josta saadaan selville voimassaolevan oikeuden sisältö.⁷ Hokema ”laki on niin kuin se

³ Legitimitietin käsitteellä tarkoitetaan yhtäältä ns. empiiristä hyväksyttävyyttä eli että kansalaiset pitävät oikeusjärjestystä hyväksyttävänä. Ns. normatiivinen legitimitietti tarkoittaa oikeusjärjestyksen periaatteellista hyväksyttävyyttä tiettyjen normatiivisten kriteerien pohjalta. Jatkossa on kyseessä normatiivinen legitimitietti.

⁴ *Oikeusfilosofialla* tarkoitetaan filosofista tutkimusta, jonka kohteena ovat mm. oikeuden perusolemus sekä oikeutta koskeva tieto tietoteoreettisena ja tieteenfilosofisena kysymyksenä. *Oikeusteoria* on teoriaa oikeudellisen ajattelun perusteista, oikeusnormien synnystä ja luonteesta sekä oikeudellisesta ratkaisutoiminnasta. Oikeusteorialla tarkoitetaan myös teoriaa oikeustieteen perusteista ja mm. oikeuden eri alojen ”yleisiä oppeja”. Oikeusfilosofian ja -teorian käsitteet ovat lähellä toisiaan ja menevät osittain päällekkäin. Ks. esim. *Klami* 1999a, 700–703; 1999b, 855–857.

⁵ Vm. näkemystä nimitetään myös *lakipositivismiksi*. Lähemmin *Aarnio* 1999, 430–434.

⁶ Koska luonnonoikeuden käsitteellä usein viitataan tiettyihin koulukuntiin, käytän mieluummin termiä *yliposittiivinen oikeus* tarkoittamaan yleisesti oikeuden perusteita, joiden ajatellaan olevan säädännällisen oikeuden ”takana” tai ”yläpuolella”.

⁷ Oikeuslähteoppi on merkittävä osa oikeusteoriaa; ks. lähemmin esim. *Siltala* 2001, 86–120; *Aarnio* 1989, 218–252; *Makkonen* 1998, 76–78. *Leino* erottaa (2005, 35–36) toisistaan institutionaaliset ja ei-institutionaaliset oikeuslähteet. Edellisissä ratkaisuperuste on palautettavissa lainsäädäntöön ja mm. viralliseen lainvalmisteluaineistoon. Kysymykseen tulevat varsinkin eurooppaoikeus, kansallinen lainsäädäntö sekä vakiintunut oikeuskäytäntö. Jälkimmäinen tarkoittaa mm. lainopillista kirjallisuutta ja yleistä yhteiskunnallista harkintaa.

luetaan” pitää paikkansa sikäli, että oikeusnormi elää tulkinnassaan ja sen sisältö ymmärretään aina oikeuslähteen tulkinnan avulla.⁸

Käsitteellä *laki* tarkoitetaan tässä kirjassa lakia ihmisyyhteisön oikeusjärjestyksen ilmauksena, joten *Jumalan laki* ihmisen jumalasuhteen ja pelastuksen kannalta (”laki ja evankeliumi”) rajautuu tarkastelun ulkopuolelle. Maallinen laki on olemassa, jotta elämä ihmisyyhteisössä sujuisi. Laki on informaatiota lainsäätäjän tahdosta. Suomalaisessa juridiikassa laki tarkoittaa nimenomaan eduskunnan päättämää säädöstä, kun taas alemman asteisilla säädöksillä on muita nimikkeitä (muun muassa asetus).

Entä jos en hyväksy yhteiskunnallisen lain sisältöä joiltakin osin? Saatan pitää esimerkiksi jotakin sosiaalietuutta koskevaa lakia epäoikeudenmukaisena, jopa oikeustajuani loukkaavana, mutta silti se on voimassa. Nopeusrajoitus tuntuu joskus järjettömän alhaiselta asumattomalla tienpätkällä, mutta silti se on voimassa. Ja vaikka monet ajaisivat ylinopeutta, ainakin liikennettä valvovan poliisin täytyy yhteiskunnan oikeusjärjestyksestä edustavana viranomaisena valvoa nopeuksia ja sakottaa tarvittaessa. Sama erityinen velvollisuus lakien noudattamiseen koskee muitakin virkamiehiä, joiden tulee olla solidaarisia edustamalleen yhteisölle ja noudattaa virkaansa koskevia lakeja. *Oikeusvaltion* tärkeitä tuntomerkkejä on juuri se, että viranomaiset noudattavat lakia. Virkamiesten on hoidettava virkaan kuuluvat tehtävät – epämieluisetkin. He ovat eräissä tapauksissa vaatineet vapautusta tietyistä tehtävistä, jotka on koettu omantunnon kannalta ongelmallisina. Virkavelvollisuuksien ja omantunnon ristiriita on virkamiesoikeuden vaikeimpia ongelmia, johon ei liene kiistatonta ratkaisua. Yhtäältä omatunto on ihmisyyteen kuuluva ilmiö, jota sivistys- ja oikeusvaltiossa tulee kunnioittaa. Toisaalta koko oikeusjärjestyksen perusteiden kannalta olisi ongelmallista, jos lakien noudattaminen tai noudattamatta jättäminen jäisi ratkaistavaksi yksilöllisten näkemysten mukaisesti.

1.2. Kirkon oikeus

Tässä kirjassa tarvitaan kirkko-oikeudellista käsitteistöä, jota on jonkin verran hankalaa määritellä. Käytän otsikoinneissa termiä ”kirkkolaki” tarkoittaen yleisesti kirkollista normistoa, varsinkin sellaista, jonka noudattaminen on jokapäiväinen asia pappien ja muiden hengellisen työn tekijöiden toiminnassa. Tarkasti ottaen

⁸ Oikeudellisen tulkinnan perusteiden selvittely on oikeusteorian keskeisimpiä osa-alueita. Tulkinta voi kiinnittyä lain kielelliseen ilmiösuun, lainsäädännön historialliseen tarkoitukseen, oikeuskäytännössä vakiintuneeseen laintulkintaan tai tulkinnan yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. Tulkinta nojautuu usein lainsäätäjän alkuperäiseen tarkoitukseen. Lakiteksti on informaatiota lainsäätäjän tahdosta, ja lainsäätäjän tarkoitusta voidaan selvittää lain valmistelutöistä. Oikeudellinen ongelma voi kuitenkin olla sellainen, ettei sitä ole kyetty ennakoimaan lakia säädettäessä, tai yhteiskunnallinen tilanne on tyystin muuttunut lain säätämisen ajankohdasta. Lähemmin esim. *Siltala* 2001, 110–120; *Makkonen* 1998, 102–128.

kirkkolaki on Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa varten annettu tämän niminen säädös (Suomen Säädöskokoelman nro 1054/1993 ja myöhemmät muutokset). Pohdittaessa ”kirkkolain” noudattamista on samalla puheena myös muu *kirkkolainsäädäntö* (tai kirkon lainsäädäntö), jolla tarkoitan *kirkkomme omaan säätämistahtoon perustuvaa oikeudellista normistoa*. Varsinaisen kirkkolain lisäksi tähän kokonaisuuteen kuuluvat *kirkkojärjestys* (1055/1993), joka sisältää olennaiset kirkon hengellistä elämää ja toimintaa koskevat säännökset, sekä *kirkon vaalijärjestys* (1056/1993).⁹ Luen kirkkolainsäädännön käsitteen alaan tässä yhteydessä myös kirkolliskokouksen, piispainkokouksen ja kirkkohallituksen antamat kirkkolain ja kirkkojärjestyksen *täytäntöönpanomääräykset*, jotka ovat sitoviksi tarkoitettuja normeja.¹⁰ Yleisluonteisten normien ohella kirkon hallinnossa tehdään yksittäisiä päätöksiä, joilla usein on juridisesti sitova tai ainakin ohjeellinen luonne.

Kirkon oman normiston lisäksi on olemassa runsaasti muuta lainsäädäntöä, joka tavalla tai toisella koskee myös kirkkoa. Tällöin tulevat kuvaan mukaan eräät ylikansalliset säädökset (muun muassa kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja osa eurooppaoikeutta), kansallinen lainsäädäntö (Suomen perustuslain ohella esimerkiksi uskonnonvapaus-, avioliitto- ja verolainsäädäntö, laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta, yhdenvertaisuuslaki sekä useat muut hallinnolliset lait) sekä eräät kirkon taloutta säätelevät lait.¹¹ Myös tämän muun lainsäädännön noudattamisen osalta saattaa kirkon keskuudessa syntyä erimielisyyksiä omantunnon vakaumuksen merkityksestä. Tässä esityksessä keskityn kuitenkin pohtimaan kirkkolainsäädännön ja omantunnon suhdetta nimenomaan kirkon omaan tahdonmuodostukseen perustuvan kirkkolainsäädännön osalta eli pääasiassa kirkon sisäisenä asiana.

Kirkko-oikeus tarkoittaa ylesterminä kirkon elämää järjestävää oikeussäännöstöä, ja tällöin oletetaan, että ihmisten yhteisönä kirkkokin tarvitsee oikeudellisen järjestyksen.¹² Yleiseen oikeusteoreettiseen käsitteistöön oli edellä välttämätöntä viitata, koska vastaavat kysymykset ovat keskeisiä myös kirkko-oikeuden alueella. Miten on arvioitavissa kirkko-oikeuden periaatteellinen sisällöllinen oikeellisuus eli legitimitetti? Mikä on kirkko-oikeuden taustana olevien ylipositiivisten eli uskon varaisten perusteiden ja positiivisen eli säädännäisen kirkollisen normiston suhde? Miten saadaan selville kirkko-oikeuden oikea sisältö eli mitkä ovat

⁹ *Leino* käyttää (2005, 11, 65–71) näiden kolmen säädöksen yhteydessä termiä *kirkkolakijärjestelmä* viitaten Suomen perustuslain mukaiseen kirkkolain erityiseen säätämisyjärjestykseen.

¹⁰ Täytäntöönpanomääräykset julkaistaan Kirkon säädöskokoelmassa. Kirkolliset säädökset julkaistaan myös kirkon nettisivuilla www.evl.fi.

¹¹ Kirkkoa kaiken kaikkiaan koskevasta normistosta saa havainnollisen kokonaiskuvan Leinon uuden teoksen sisällysluettelosta; *Leino* 2005, 10–12.

¹² Kirkko-oikeudella voidaan tarkoittaa 1) historiallisen kirkkoyhteisön oikeudellista normistoa (esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lainsäädäntö), 2) tiettyä kirkko-oikeudellista perinnettä ja oikeuskulttuuria (esimerkiksi roomalaiskatolinen kanoninen oikeus tai evankelinen kirkko-oikeus), 3) kirkko-oikeutta kirkkojen elämään sisältyvänä ilmiönä, ja lisäksi 4) kirkko-oikeuteen ilmiönä ja normijärjestelminä kohdistuvaa tieteellistä tutkimusta. Näitä merkityksiä ei aina ole mahdollista selvästi erottaa toisistaan.

kirkko-oikeuden oikeuslähteet? Miten näitä lähteitä on tulkittava niin teologiselta kuin juridiseltakin kannalta? Millä perusteilla kirkko-oikeus on velvoittavaa eli sitovaa ja mitä tämä sitovuus merkitsee?¹³

Kirkko-oikeudellinen järjestelmä, esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lainsäädäntö, on yleensä moniaineksinen kokoelma eri tyyppisiä normeja. Useilla niistä on selvä juridinen ulottuvuus, monet ovat hengellistä toimintaa ohjaavia menettelytapasäännöksiä. Esimerkkinä voidaan mainita kirkkokäsikirja, joka yleiseltä luonteeltaan on kirkolliskokouksen päättämä sitova normisto jumalanpalveluksia ja kirkollisia toimituksia varten. Kuitenkaan esimerkiksi virren paikan muuttamista kirkollisen toimituksen viralliseen kaavaan verrattuna ei olisi järkevää pitää juridisena normirikkomuksena, ja käsikirja itsessäänkin antaa mahdollisuuksia vaihtoehtoisille toteutustavoille. Sen sijaan virkaan kuuluvasta tehtävästä kieltäytyminen on vakava asia.

Tämä kirja ei ole varsinaisesti tieteellinen tutkimus vaan ennemminkin essee tai pohdiskelupuheenvuoro. Viitemateriaalia ei ole laadittu läheskään kattavaksi. Kirkon oikeusjärjestys perustuu kirkon opillisiin käsityksiin. Systemaattis-teologisen taustan lähempi selvittely veisi kuitenkin runsaasti tilaa ja on jätetty tässä yhteydessä muutamien viittausten varaan. Vaikka esityksessäni viitataan kiistaan naispappeudesta¹⁴, painopiste on kirkko-oikeuden perusteita koskevassa yleisessä periaatetarkastelussa. Erilaisia näkökohtia naispappeuden puolesta ja sitä vastaan on aikaisemmin esitetty moneen kertaan, eikä niiden seikkaperäinen käsitteleminen ole tarpeellista.¹⁵ En myöskään ryhdy pohtimaan ongelmien mahdollisia käytännön ratkaisuja, joita niitäkin on selvitelty runsaasti. Uusin virallisella taholla valmistunut materiaali on piispainkokouksen asettaman työryhmän 30.1.2006 jättämä mietintö *Työn johtaminen, työyhteisön kehittäminen ja työturvallisuus* (Suomen ev.-lut kirkon keskushallinto, sarja B 2006:2) sekä tämän mietinnön tausta-aineistona laadittu *Paula Närhen selvitys Kun alttari erottaa* (Kirkon tutkimuskeskus, 2006). Työryhmän mietintöön liittyy kirkkoherra *Keijo Rainerman* eriävä mielipide.¹⁶

¹³ Kirkko-oikeuden tutkimuksen ja tulkinnan klassiset erityisongelmat ovat olleet 1) jumalallisen oikeuden (*ius divinum*) ja inhimillisen oikeuden (*ius humanum*) keskinäinen suhde sekä 2) kirkko-oikeuden periaatteellinen suhde yhteiskunnalliseen oikeuteen samoin kuin historiallisen kirkko-yhteisön oikeuden suhde kyseisen valtion oikeusjärjestykseen.

¹⁴ Lyhyiden vuoksi käytän vakiintunutta arkitermiä ”naispappeus”, vaikka se käsitteenä onkin kömpelö. Virallinen vastine ”pappisviran avaamista [teologisen loppututkimuksen suorittaneille] naisille koskeva ratkaisu” puolestaan on kankea ja johtaa hankaliin lauserakenteisiin.

¹⁵ Uuden testamentin paljon käsiteltyjen kohtien (mm. Paavalin kirjeiden ns. puhekiellot) osalta viitataan *Kari Kuulan* artikkeliin *Onko naispappeus epäraamatullista* (Crux 7/2002). Yhdyn Kuulan näkemykseen, jonka mukaan ko. UT:n kohdilla ei voida osoittaa naispappeuden olevan epäraamatullista.

¹⁶ Toinen erimielisyyksien aihe viime vuosina on ollut kirkon suhtautuminen *homoseksuaaliseen parisuhteeseen*. Toisin kuin naispappeuden osalta vielä ei kuitenkaan ole olemassa tätä asiaa koskevaa täsmällistä kirkko-oikeudellista normia, jonka pätevydestä ja noudattamisesta oltaisiin

Jatkossa tarkastelen aluksi kirkko-oikeuden tehtävää kirkon elämän kokonaisuudessa (2.–3. luvut). Kirkkolainsäädännön on perustuttava Raamattuun ja kirkon muuhun oppiperustaan. Käsitelyyn kirkon opin ja kirkkolainsäädännön suhteesta vaikuttavat aina Raamatun tulkinta ja henkilökohtainen omantunnon vakaumus (4.). Vihdoin on tarkasteltava kirkkolainsäädännön sitovuuden periaatteellisia perusteita (5.). Lopussa on lyhyesti koottuna eräitä keskeisiä johtopäätöksiä. Kirjan liitteessä selostan tiivistetysti näkemystäni oikeuden olemuksesta eli doktriinia, jota nimitän *teologiseksi oikeuspositivismiksi* ja jonka ajatustapa on taustana tässäkin kirjassa.

erimielisiä. Kirkolliskokouksessa mielipiteet asiasta ovat vahvasti jakautuneet. *Leino* on käsitellyt parisuhdeproblematiikkaa kirkkolainsäädännön kannalta mm. artikkelissaan Teologisen Aikakauskirjassa; *Leino* 2003b.

2. KIRKKO-OIKEUDELLA ON PITKÄ HISTORIA¹

Kirkkolainsäädännön noudattamista koskeva ongelma on yhtä vanha kuin kirkko-oikeuskin, ja kirkko-oikeus on puolestaan lähes yhtä vanha kuin kirkko itse. Miksi kirkko-oikeutta on tarvittu? Kristinuskon levitessä tarvittiin seurakuntien elämää ja toimintaa ohjaavia päätöksiä, joita ei ollut etukäteen valmiina apostolisessa traditiossa. Tämä kehitys on nähtävissä jo Uudessa testamentissa. Kirkon elämässä tarvittiin päätökset, mikä on apostolinen eli ohjeellinen kirjakokoelma, oikea kristillinen oppi sekä kirkon oikea järjestys. Apostolisen tradition tulkinnasta syntyi erimielisyyksiä uusissa tilanteissa, mikä johti synodien eli konsiilien järjestämiseen 200-luvulta alkaen. Konsiilien ohjeellisten ratkaisujen eli *kaanonien* arvoalta perustui uskoon, että Pyhä Henki on ollut läsnä päätöksenteossa, ja samalla piispojen laajaan yksimielisyyteen.

Konsiilioikeuden ohella lännen kirkossa alkoi jo 300-luvun lopulla kehittyä paavillinen kirkko-oikeus. Varhaiskeskiajalla konsiilien kaanoneita ja paavien päätöksiä yhdisteltiin kokoelmiksi. Varsinainen kirkollinen oikeusjärjestys eli katolinen *kanoninen oikeus* syntyi lännen kirkossa sydänkeskiajalla. Kaanoneita ja paavillisia päätöksiä ryhdyttiin kokoamisen lisäksi myös analysoimaan ja systematisoimaan 1100-luvulla Bolognan yliopistossa, jossa syntyivät samoihin aikoihin ”molemmat oikeudet” (*ius utrumque*) eli tieteellinen kanonistiikka ja roomalaisen oikeuden tutkimus. Molemmissa pyrittiin normikokoelmien systematisoimisen ja kommentoimisen ohella kehittämään myös tulkintasääntöjä, ja näin sai alkunsa eurooppalainen oikeustiede.

Kanonisen oikeuden lähteet koottiin *Corpus Iuris Canonici* -nimiseksi kokoelmaksi, joka vuodesta 1582 oli roomalaiskatolisen kirkon virallinen normikokoelma 1900-luvulle saakka. Vatikaanin toisen konsiilin (1962–1965) pohjalta aloitettu komiteatyö johti nykyisen kanonisen lakikirjan *Codex Iuris Canonici* valmistumiseen vuonna 1983. Kanoninen oikeus rakentuu ajatukseen jumalallisesta oikeudesta, joka käsittää sekä ilmoitetun oikeuden että ihmisjärjenkin käsitettävissä olevan jumalallisen luonnonoikeuden. Kirkon keskeiset normit perustuvat Jumalan ilmoitukseen, mutta liittyvät nykyisen käsityksen mukaan samalla myös ihmisten keskinäisten suhteiden rauhan- ja vapaudenjärjestykseen. Kirkko-oikeuden perusta on sekä teologiselta sisällöltään että velvoittavuudeltaan samalla tasolla kuin kirkon dogmit.

Reformaation yhteydessä uskonpuhdistuskirkkojen omien kirkko-oikeusjärjestelmien kehittäminen osoittautui välttämättömäksi, koska roomalaiskatolista kanonista oikeutta pidettiin soveltumattomana uskonpuhdistuksen keskeis-

¹ Lähemmin Juntunen 2003, 13–32.

ten uudistusten toteuttamiseen. *Luther* ei tunnustanut, että kanoninen oikeus olisi sellaisenaan jumalallista oikeutta. Kanonisesta oikeudesta voitiin uskonpuhdistajien mukaan valikoivasti poimia sellaista, mikä ei ole ristiriidassa evankeliumin kanssa ja mikä palvelee pelastuksen sanomaa. Kirkko-oikeuden samoin kuin koko kirkollisen järjestyksen tehtäväksi nähtiin varmistaa sananjulistus ja sakramenttien hoitaminen.

Sekä historiallisesta kehityksestä että periaatteellisista näkemyksistä johtuu luterilaisuudessa esitetty painotus, jonka mukaan kirkko-oikeudelliset asiat kuuluvat tarkoitusharkinnan piiriin. Eri kirkkoyhteisöjen kirkko-oikeudelliset ratkaisut voivat olla erilaisia, eikä ole olemassa ainoa oikeaa, Jumalan ilmoitukseen perustuvaa kirkko-oikeuden toteutusta. Kirkon hallinto ja esimerkiksi suhteet valtioon on voitu järjestää useammalla eri tavalla, kunhan ne palvelevat evankeliumin asiaa. Erilaisia variaatioita kirkon oikeudellisen aseman järjestämisessä on perusteltu myös Lutherin *regimenttiopilla*. Tämän opin mukaan Jumalan tahto toteutuu sekä hengellisen että maallisen hallintavallan eli regimentin avulla. Hengellisen regimentin hallitseva periaate on evankeliumi eli lahjavanhurskaus. Maallisessa regimentissä toimii laki (myös sanan maallisessa merkityksessä), järki ja omatunto. Myös kirkon elämässä on maalliseen regimenttiin kuuluvia asioita. Luterilaisuudelle on ollut ominaista periaatteessa positiivinen suhtautuminen valtiovaltaan ja luottamus yhteiskunnan viranomaisten harkintakykyyn maallisen regimentin asioissa. Tällainen ajattelu on vapauttanut järjestämään kirkko-oikeuden suhteet yhteiskunnan oikeusjärjestykseen kirkon tehtävän hoitamiseksi kulloinkin hyvänä pidetyllä tavalla.

Kullakin historiallisella kirkkoyhteisöllä on oma oikeusjärjestelmänsä. Nykyaikana kirkko-oikeuden kehittäminen ei kuitenkaan enää ole vain tunnustuskuntaista. Ekumenialla on hengellinen tavoite, sanan ja sakramenttien yhteys kirkkojen kesken. Tämän tavoitteen toteuttaminen kirkkojen elämässä ja käytännön ratkaisuisa edellyttää useissa tapauksissa myös kirkko-oikeudellisia toimenpiteitä. Luterilaisen tunnustuksemme mukaisesti emme kuitenkaan pidä ekumenian välttämättömänä tavoitteena kirkkojen täydellistä yhdenmukaistamista. Augsburgin tunnustuksen (CA) VII artiklan mukaan ”kirkon todelliseen ykseyteen riittää yksimielisyys evankeliumin opista ja sakramenttien toimittamisesta”. Kirkkojen omat oikeusjärjestelmät ovat yleensä keskenään varsin erilaisia. Ekumeenisen yhteyden saavuttaminen voi vaikeutua kirkko-oikeudellisten ongelmien takia, ellei niitä selvitetä oppineuvottelujen rinnalla. Ekumenian pääongelmat ovat kuitenkin teologisia, ja kirkon *virkaa* koskevan käsityksen erot ovat näistä ongelmista keskeisimpiä.

Luterilaisen kirkko-oikeusajattelun historiallinen lähtökohta ja myöhempi monimuotoisuus eivät sellaisinaan merkitse, etteikö kirkko-oikeuden mieltäminen juuri tarkoitusharkinnan kannalta voisi olla myös teologisesti perusteltavissa. Tällöin ei välttämättä ole kysymys regimenttiopista eli hengellisen ja maallisen

erottelusta kirkko-oikeuden perusteista puhuttaessa. Sen sijaan voidaan nojautua reformatoriseen käsitykseen kirkon hengellisestä tehtävästä armonvälineiden hoitajana. Tästä lähemmin seuraavassa luvussa.

3. KIRKKOLAKI ON KIRKON TEHTÄVÄÄ VARTEN

3.1. Kirkko-oikeus ja kirkon hengellinen olemus

Kirkko-oikeuden tutkimuksessa on viimeisten sadan vuoden ajan keskusteltu saksalaisen *Rudolf Sohmin* teesistä, jonka mukaan kirkko on olemukseltaan hengellinen, mutta oikeus on maallista, ja sellaisena oikeus on ristiriidassa kirkon hengellisen olemuksen kanssa.¹ Otan seuraavassa myös omasta puolestani kantaa tähän väitteeseen.

Mikä on kirkkolainsäädännön suhde kirkon hengelliseen olemukseen?² Ovatko kirkon hengellinen olemus ja oikeudeksi kutsuttu ilmiö keskenään ristiriidassa siten, että oikeuden voidaan kirkossa ajatella koskevan vain kirkon ulkonaista, sosiaalista ilmiötä, joten siihen voitaisiin suhtautua hengelliseltä kannalta toisarvoisena asiana? Sohmin teesin lähtökohtana näyttää olevan käsitys kirkon varsinaisesta hengellisestä olemuksesta, jonka kanssa koko oikeuden käsite olisi ristiriidassa, eli tietyn tyyppinen näkemys kirkon olemuksen kaksinaisuudesta hengellisenä ja ulkonaisena todellisuutena. Entä jos yksinkertaisesti lähdetään ajatukselta, että juuri *hengellisen* eli ”varsinaisen” olemuksensa takia kirkko tarvitsee kirkko-oikeuden, tai että kirkko-oikeus on osa kirkon hengellisen olemuksen ilmene- mistä?

Kirkon kaksinaista olemusta on analysoitu ja tulkittu eri tavoin muun muassa Augsburgin tunnustuksen VII artiklan pohjalta.³ Tulkinnan painopisteinä ovat olleet joko kirkon havaittavien tuntomerkkien (*notae ecclesiae* eli sana ja sakramentit) painottaminen tai hengellisen uskonyhteisön luonne (*congregatio sanctorum*). Tarkempaa kirkon määritelmää kuin Augsburgin tunnustuksen VII artikla ei tunnustuskirjoissa ole. Voidaan väittää, että tarkempaa tai varsinkaan rationaalisesti tyydyttävää määritelmää ei asian luonteesta johtuen voikaan olla. Uskomme kir-

¹ ”Das Kirchenrecht steht mit dem Wesen der Kirche in Widerspruch...Das Wesen der Kirche ist geistlich; das Wesen des Rechts ist weltlich.”; *Sohm* 1892, 1–3, 700.

² *Leinon* mukaan (2005, 17) ”Kirkko-nimisen *sosiologisen yhteisön* oikeutta voidaan tarkastella osana ihmisten muodostaman laajemman sosiologisen yhteisön oikeutta. Mutta pelkästään tämä tarkastelutapa olisi liian yksisilmäinen sovellettavaksi kirkkoon, koska kirkko on ennen muuta *tunnustukseensa perustuva uskonyhteisö*, jonka oikeutta on tarkasteltava laajemmin, myös kirkolle omaleimaisena oikeuden käsittämisenä, kirkon oikeutena” (kurs. PL). Leino viittaa tässä kirkko-oikeuden ja yhteiskunnallisen oikeuden keskinäiseen yhteyteen. Hän korostaa eri yhteyksissä (mm. 2005, 31 & passim) myös kirkon ”dikotomisuu- tta” eli kaksinaista olemusta samalla sekä sosiologisena että hengellisenä yhteisönä.

³ ”Kirkko on pyhien yhteisö, jossa evankeliumi puhtaasti julistetaan ja sakramentit oikein toimitetaan.” (*Est autem ecclesia congregatio sanctorum, in qua evangelium pure docetur et recte administrantur sacramenta.*); CA art. VII (osa).

kon olemassaolon perustuvan Jumalan pelastustekoon. Kirkko on uskon kohde, jossa jumalallinen ja inhimillinen kohtaavat ja yhdentyvät järjeltämme salatulla tavalla. Tämä voitaisiin sanoa myös niin, että kirkko nimenomaan hengellisenä suurena on empiirisesti havaittava eli ”näkyvä”. Kirkon olemassaolon jumalallinen perusta on tietysti ”näkyvä” uskon salattuna todellisuutena. Ilman kristillistä uskonvakaumusta kirkko onkin nähtävissä pelkästään inhimillisenä organisaationa.⁴ Kirkon luonnehtiminen yhtäältä historiallis-sosiologisena ja toisaalta uskon yhteisönä ovat yhden ja saman todellisuuden toisiaan täydentäviä kuvaamistapoja. Kirkkoa ei voida yksiselitteisesti määrittellä myöskään luettelemalla, jotka siihen kuuluvat. Tämä johtaisi havaittaviin tuntomerkkeihin perustuvaan tosikirjittujen ja nimikirjittujen erotteluun, jonka tunnemme pietististen herätysliikkeiden historiasta ja joka voi olla ongelmallinen.

3.2. Kirkon hengellinen tehtävä ja oikeudellinen järjestysmuoto

Kirkkoa on mahdollista luonnehtia myös hahmottamalla sen *olemus* sen *hengellisestä tehtävästä* käsin.⁵ Voidaan kärjittää: kirkon hengellinen tehtävä on yhtä kuin kirkon olemus. Tällöin kirkon tehtävällä ei tarkoiteta ainoastaan sen aktiivista toimintaa, vaan myös sen tehtävää olla uskovien yhteys ja yhteisö. Kirkko tulee näkyväksi hengellisessä tehtävässään. Kristillinen usko sisältää vakaumuksen, että kirkon hengellinen tehtävä on ylhäältä annettu, Jumalan säätämä. Tästä tehtävästä kirkko ei voi ”disponoida”, ei esimerkiksi päättää, hoidetaanko sitä vai ei tai muuttaa sitä. Kirkon toiminnan suunnittelun ja arvioinnin mittapuuna on kirkon hengellisen tehtävän mahdollisimman tarkoituksenmukainen toteuttaminen.

Kirkon hengellisen tehtävän toteuttamisessa tarvitaan tietty *järjestys* tavalla tai toisella jäsentyneenä kokonaisuutena ja järjestelmänä, jonka hahmossa kirkko ilmenee (ekumeniikassa on käytetty englanninkielistä termiä *Order*). Kirkon järjestys on ihmisen luotuisuuden takia välttämätöntä ilmaista inhimillisin käsittein, ja se on täten inhimillinen järjestys, josta on tehtävä päätökset. Kirkon järjestys ei kuitenkaan suhteessaan kirkon olemukseen ole pelkästään maallinen lisäulottuvuus tai kuulu vain ulkonaiselle, sosiologiselle kirkkoyhteisölle, mikäli uskotaan kirkon jumalalliseen alkuperään ja perustaan. Kirkon järjestys on välttämätön kirkon hengelliselle tehtävälle eli kirkon varsinaiselle olemukselle, jota se osaltaan ilmentää.

⁴ Valtion näkökulmasta – siis nähtynä ilman sitoutumista tiettyyn uskonvakaumukseen – on olemassa uskonnollisia organisaatioita. Näiden on oman erityisluonteensa takia pidettävä kiinni uskonnonvapaudesta perusoikeutena, jota ei voi korvata pelkästään yhdistymis-, kokoontumis- tai sananvapaus.

⁵ Tavallisesti määritellään ensin kirkon olemus tai konstitutiiviset eli perustavan laatuiset tekijät, joita ilman kirkkoa ei ole; kirkon tehtävä puolestaan on sen olemukseen perustuva johtopäätös. Esim. *Kirkkojärjestyskomitean mietinnön* 2. pääluke (1979, 12–16) on otsikoitu ”Kirkon olemus ja tehtävä” ja 3. pääluke (s. 17–25) ”Kirkon olemuksen ja tehtävän toteuttaminen”.

Kirkon järjestykseen kokonaisuutena voidaan lukea Raamatun asema kirkon perustana ja sen arvovalta kirkon opin ja opetuksen ylimpänä ohjeena, oppi ja tunnustus Raamatun ohjeellisena tulkintana, kirkon hengellisen tehtävän toteuttaminen armonvälineiden hoitamisena, kristillisenä opetuksena ja rakkaudenpalveluna, kirkon erityinen hengellinen virka sekä tietysti myös kirkon hallintojärjestelmä.⁶ Tällöin kirkon järjestys ei tarkoita pelkästään sen hallinnollista rakennetta, vaan se ilmentää itsessään kristillistä uskoa (Faith) ja palvelee tähän uskoon perustuvaa kirkon hengellisen tehtävän toteuttamista.

Kirkko-oikeuden tehtävänä on palvella kirkon hengellisen tehtävän toteuttamiseksi välttämätöntä järjestystä, josta on tehtävä kirkko-oikeudelliset päätökset. Luterilaiseen ajatukseen kirkko-oikeudesta tarkoituksenmukaisuuskysymyksenä on perusteltua liittyä nimenomaan tästä näkökulmasta. Usko saa ilmiänsä inhimillisessä ajattelussa ja kielessä, myös oikeudellisina käsitteinä ja järjestelminä.

Seuraavassa käytän kirkko-oikeudesta sanan laajassa merkityksessä myös käsitettä *kirkon oikeudellinen järjestysmuoto*. Tämä tarkoittaa kirkon järjestyksen kokonaisuutta, joka on ilmaistu sekä lainsäädännöllisillä normeilla että muilla sitoviksi tarkoitetuilla päätöksillä.⁷ Määrittelen seuraavasti: *Kirkko-oikeus on kirkon hengellisen tehtävän toteuttamiseksi tarvittavan järjestyksen ilmaisemista sitoviksi tarkoitettujen normien ja päätösten muodossa*. Nämä päätökset ovat sekä yleispäätöksiä että yksittäisiä ratkaisuja, kuten jo kirkko-oikeuden alkuhistorian aikana. Kirkon oikeudellinen järjestysmuoto ilmentää kirkon uskoa ja palvelee kirkon hengellistä tehtävää. Kirkkolainsäädäntöä on aina arvioitava tästä näkökulmasta. Sen tulee sekä turvata kirkon tehtävän hoitaminen että palvella kirkon kehittämistä.⁸

⁶ Wittenbergin uskonpuhdistajat esittivät jo vuonna 1545, että kirkkojärjestyksen tulee säädöksenä sisältää seuraavat elementit: kirkon oppi eli Raamattu ja tunnustus, sakramenttien hoitaminen, sananjulistus, kirkkokuri ja kristillinen opetus. Uskonpuhdistusajan kirkkojärjestyksissä määrättiin 1) opin perusteet (corpora doctrinae) eli katekismukset, Raamattu, kirkon dogma ja tietyt tunnustuskirjat, 2) liturgiset agendat, 3) rukouskirjat, 4) kirkolliset virat, 5) synodit ja tarkastustoiminta, 6) konsistorit eli kirkolliset virastot, 7) kirkkokuri, 8) avioliitto-oikeus, 9) koulujärjestys sekä 10) kirkollinen omaisuus, köyhäihoitorahastot ja diakonia. *Sprengler-Ruppenthal* 1989.

⁷ *Kirkon järjestysmuodon* käsite esiintyy Suomen perustuslaissa (76 § 1 mom.): ”Kirkkolaissa säädetään evankelis-luterilaisen kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta”; ks. myös KL 2:1 § 1 mom. Sama terminologia oli käytössä jo vuoden 1919 hallitusmuodossa (HM 83 §). Kirkon järjestysmuoto on hankala käsite. Sillä on tarkoitettu meillä Suomessa usein kirkon organisaation samalla sekä teologisia että juridisia perusteita ja periaatteita, sekä myös kirkon hallinnon pääpiirteitä ja jopa yksityiskohtia. Erilaisia ratkaisuja on yleisluonteisesti perusteltu joko kirkon järjestysmuodon mukaisuudella tai sen vastaisuudella. Malliesimerkkinä voidaan mainita keskustelut, onko ”kakkoispiispan” tai apulaispiispan virka luterilaisen kirkon järjestysmuodon mukainen. Epäselvyyksien välttämiseksi en käytä kirkon järjestysmuodon käsitettä kirkko-oikeuden synonyymina. *Kirkon oikeudellinen järjestysmuoto* vastaa suurin piirtein saksan termiä *Kirchenverfassung* tai ruotsin *kyrkoförfattning*, jolloin *Verfassung/författning* viittaa perustavaan säännöstöön. – Myös *Leino* viittaa (2005, 69, 150, 155–156, 198) kirkon järjestysmuodon käsitteen epäselvyyteen.

⁸ Lainsäädäntöön ja yleensä yhteisöelämän normittamiseen liittyy aivan kuin luonnostaan *konservatiivinen*, vallitsevaa olotilaa säilyttävä piirre, joka ei ole tuntematon myöskään kirkko-oikeuden alueella. Kirkon oikeudellisen järjestysmuodon palvelevan tehtävän perusteella on kuitenkin vaa-

Kirkon oikeudellinen järjestysmuoto ei säätele ainoastaan kirkon toiminnan puitteita ja hallinnollista rakennetta. Myös Raamattu ja kirkon opilliset perusteet ovat luonteeltaan kirkko-oikeudellisia siinä mielessä, että näiden perusteiden ohjeellisuus voidaan säätää velvoittavina normeina kirkkolainsäädännössä.⁹ Kirkon oikeudellinen järjestysmuoto ilmaistaan joka tapauksessa kirkon päättäjien tekemin päätöksin. Kirkosta puhuttaessa on tässä yhteydessä välttämätöntä ajatella käytännössä lähinnä *historiallisen kirkkoyhteisön* oikeudellista järjestysmuotoa, koska kirkkojen yhteinen ekumeeninen oikeusjärjestys on nykytilanteessa vain kaukotoivoite.

3.3. Kirkon oikeudellisen järjestysmuodon kokonaisuus

I Kirkon opillista perustaa koskevat päätökset

Kirkko-oikeus sanan laajassa merkityksessä sisältää ensinnäkin päätöksen *Raamatun* ohjeellisuudesta. Tähän päätöksen sisältyy myös kannanotto pyhien kirjoitusten ohjeelliseen kokoelmaan eli kaanoniin, josta tosin on tehty pääpiirteittäinen ratkaisu jo varhaiskatolisena aikana (noin vuoteen 400 mennessä). Kirkon oikeudellinen järjestysmuoto sisältää myös päätökset kirkon *dogmasta*, jonka muodossa ilmaistaan, mitä kristillinen usko käsitteellisesti sisältää. Tällöin ovat kysymyksessä pääasiassa Nikean, Konstantinopolin ja Khalkedonin konsiilien vahvistamat kolminaisuutta ja kristologiaa koskevat dogmit, joihin suurin osa kristikuntaa on sitoutunut. Kirkon *tunnustuksella* ilmaistaan kirkon virallinen tulkinta Raamatusta ja dogmasta. Luterilaiset tunnustuskirjat eivät itsessään ole normitekstiä tai muutoinkaan kirkko-oikeudellisia asiakirjoja, mutta päätös niiden arvovaltaisesta asemasta kristillisen uskon pääkohtien tulkintana sisältyy kirkon oikeudelliseen järjestysmuotoon. Edelleen tähän asiaryhmään voidaan lukea kirkkoja velvoittavat *ekumeeniset* asiakirjat ja päätökset. Raamatun tulkinta, dogmit, tunnustus ja ekumeeniset päätökset ovat sisällöltään olennaisesti uskon (Faith) ja teologian kysymyksiä, mutta niihin sitoutuminen kirkkoa ja sen työntekijöitä velvoittavasti on osa kirkon oikeudellista järjestysmuotoa.

dittava, että kirkkolainsäädännön tulee edistää eikä ainakaan jarruttaa kirkon työn kehittämistä. Tämän takia tarvitaan valmiutta myös kirkkolainsäädännön muuttamiseen.

⁹ Leino viittaa (mm. 2005, 32) tähän kirkko-oikeudelliseen tosiseikkaan eli oman kirkkomme ns. tunnustuspykäliin (KL 1:1 §; KJ 1:1 §).

II Kirkon hengellisen tehtävän hoitaminen

Kirkon oikeudellisen järjestysmuodon toinen olennainen osa ovat kirkon järjestyksen (Order) toteuttamista ilmaisevat päätökset ja ohjeet *sananjulistuksesta, sakramenttien* hoitamisesta, kristillisestä *opetuksesta* ja *diakoniasta*. Tästä näkökulmasta myös *kirkkokäsikirja* tai vastaava agenda on luonteeltaan kirkko-oikeudellinen eli velvoittavaksi tarkoitettu. Kirkon oikeudelliseen järjestysmuotoon voi sisältyä nimenomainen päätös – kuten omassa kirkossammekin – *katekismuksesta* tai vastaavasta oppikirjasta kristillisen opetuksen sisällöllisenä normina. Kirkon erityinen *hengellinen virka (ministerium)* on osa kirkon järjestystä, ja oikeudellinen järjestysmuoto sisältää myös virkaa koskevat päätökset.

III Kirkon hallinto

Kirkon oikeudellisen järjestysmuodon piiriin sisältyvät luonnollisesti myös kirkon *päätöksentekoa, organisaatiota ja taloutta* koskevat normit, jotka usein ovatkin lainsäädännön (tai osapuolia velvoittavien sopimusten) muodossa. Näiltäkin osin on kysymyksessä kirkon hengellisen tehtävän toteuttaminen käytännössä. Tähän asiaryhmään on luettavissa myös kirkon jäsenten oikeuksia ja velvollisuuksia sekä luottamushenkilöitä ja työntekijöitä koskeva säännöstö samoin kuin mahdolliset kirkko-oikeudelliset sanktiot.

Edellä olevasta jaottelusta on suoraan nähtävissä, että kirkon oikeudellisen järjestysmuodon kokonaisuuteen sisältyvillä asioilla on keskenään erilaisia teologisia ”painokertoimia” suhteessa kristillisen uskon keskeisiin perusteisiin. Tällä on merkitystä myös kirkko-oikeudellisesti, kun joudutaan arvioimaan erilaisten opillisten kysymysten objektiivista vakavuusastetta erimielisyyksien sattuessa. Kohdassa I on kysymys kristillisen uskon keskeisistä perusteista, joiden ymmärretään olevan tarkoitusharkinnan yläpuolella. Kirkon opilla on suuri pysyvyys, ja sitä koskevia uusia peruspäätöksiä tehdään varsin harvoin – ellei oteta lukuun yksittäisiä, tunnustuksen tulkintaa sisältäviä ja ekumeniaa koskevia opillisluonteisia päätöksiä. Kohtiin II–III liittyviä sekä periaatteellisia että käytännöllisiä asioita on puolestaan jatkuvasti vireillä esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Joka tapauksessa myös kirkko-oikeudellisesti ovat toisistaan erottamattomia yhtenäisenä kokonaisuutena kirkon oppi (Faith) ja kirkon järjestys (Order), jotka ovat velvoittavia erityisesti kirkon työntekijöille. Kirkon oikeudellisen järjestysmuodon soveltamisessa joudutaan selvittelemään myös *juridisia* tulkintakysymyksiä.

Kirkon hengellinen olemus ilmenee myös sen järjestyksenä ja oikeudellisena järjestysmuotona. Koska kirkkoa ei voida jakaa kahdeksi olemukseltaan toisistaan eroavaksi ilmiöksi uskovien yhteisönä ja sosiologisenä suureena, ei ole perusteltua ajatella, että kirkko-oikeus olisi kirkon varsinaiseen olemukseen nähden jotakin pelkästään ulkonaista saati vieras elementti. Edellä todettu kirkon oikeudelliseen

järjestysmuotoon sisältyvien normien teologisten ”painokertoimien” erilaisuuskaan ei merkitse, että osa kirkkolainsäädännöstä voitaisiin luokitella kirkon hengellisen tehtävän kannalta kirkon pelkästään niin sanottuun ”ulkonaiseen” ilmiasuun kuuluviksi. Jumalallinen ja inhimillinen oikeus (*ius divinum – ius humanum*) eivät ole toisistaan erotettavissa ainakaan kirkko-oikeuden yksittäisten normien tasolla.

3.4. Kirkon hengellinen virka

Tunnustuskuntien ja historiallisten kirkkoyhteisöjen kesken ja myös niiden sisällä esiintyy erilaisia käsityksiä kirkon hengellisestä virasta. Ekumeenisessa työskentelyssä on jouduttu pohtimaan, miksi ja millä tavoin virkakäsitys on kirkkoja toisistaan erottava tai kirkkoyhteisöjä sisäisesti hajoittava opillisen tai hengellisen erimielisyyden aihe.

Luterilaisen virkakäsityksen¹⁰ selvittelyssä on keskeisiä kysymyksiä ollut, sisältyykö kirkon erityinen virka kirkon olemusperustaan vai onko se ensisijaisesti tarkoituksenmukainen järjestely kirkon tehtävän hoitamiseksi. Tunnustuskirjojen tulkinnassa ovat toistensa vaihtoehtoina esiintyneet *konstitutiivinen* käsitys, joka korostaa viran olemusta jumalallisena säätämystenä ja osana kirkon olemusperustaa sanan ja sakramenttien rinnalla, sekä toisaalta *funktionaalinen* käsitys, joka korostaa Lutherin ja tunnustuskirjojen tapaa tarkastella virkaa sen tehtävän eli evankeliumin julistamisen näkökulmasta. Sanan ja sakramenttien hoitaminen vaatii viran olemassaoloa, joten virkaa voidaan tarkastella tarkoituksenmukaisuuden kannalta; sen on sanottu olevan ”järjestyksen vuoksi”.¹¹

Konstitutiivista ja funktionaalista virkakäsitystä ei liene pakko puhtaaksiviljellä toisilleen vastakkaisiksi vaihtoehdoiksi, vaan voitaneen ajatella seuraavasti. Sana ja sakramentit ovat kirkon konstitutiivinen perusta. Virka ei ole armonväline itsessään, mutta ”jotta saisimme tämän uskon, on asetettu evankeliumin opettamisen ja sakramenttien jakamisen virka” (CA art. V)¹², siis kirkon hengellisen tehtävän palvelemiseksi eli armonvälineiden hoitamista varten. Virka sisältyy kirkon järjestykseen (Order), siihen kutsutaan ja vihitään, sitä hoidetaan julkisesti, ja viralla on erityinen vastuu kirkon hengellisestä tehtävästä. Koska kirkon järjestys on osa

¹⁰ Tunnustuskirjojen virkakäsityksestä kootusti esim. *Gassmann & Hendrix* 2005, 150–160.

¹¹ ”Kirkollisesta järjestyksestä seurakuntamme opettavat, ettei kirkossa kukaan saa julkisesti opettaa eikä hoitaa sakramenteja ilman asianmukaista kutsumista.” (*De ordine ecclesiastico docent, quod nemo debeat in ecclesia publice docere aut sacramenta administrare nisi rite vocatus.*); CA art. XIV.

¹² ”Jotta saisimme tämän uskon, on asetettu evankeliumin opettamisen ja sakramenttien jakamisen virka. Sanaa ja sakramenteja välineinä käyttäen lahjoitetaan Pyhä Henki, joka niissä, jotka kuulevat evankeliumin, vaikuttaa uskon missä ja milloin Jumala hyväksi näkee.”; (CA art. V, osa). Latinankielisessä tekstissä passiivimuodolla ”on asetettu” (*institutum est*) tarkoitetaan viran jumalallista asettamista, mikä saksankielisessä tekstissä ilmaistaan suoraan: ”... hat Gott das Predigtamt eingesetzt...”.

kirkon hengellistä todellisuutta, käsitystä viran olemassaolosta ”järjestyksen vuoksi” ei voida pitää vähättelevenä, vaan sillä viitataan viran erityiseen vastuuseen kirkon ylhäältä annetusta hengellisestä tehtävästä.¹³

Edellä olevasta avautuu näkökulma myös *naispappeuteen*. Viran toteutusta on arvioitava kirkon hengellisen tehtävän näkökulmasta. Virka on asetettu armonvälineiden hoitamista varten. Viran tehtävä ja olemus ovat täten yksi ja sama asia, tai ainakin on vaikeaa luonnehtia, mikä olisi viran erityinen olemus tehtävänsä lisäksi. On mahdotonta perustella, miksi nainen ei voisi hoitaa viran tehtävää eli julistaa puhdasta evankeliumia (*”pure docetur”*) ja oikein hoitaa (*”recte administratur”*) sakramenteja. Tämä näkemys voidaan kiteyttää myös esimerkiksi kysymällä, voiko vain mies julistaa pätevän synninpäästön. Naispappeuden torjuijen mukaan pappisviran haltijan miessukupuoli sisältyy viran konstitutiiviseen perustaan osana viran jumalallista säätämystä (*iure divino*).¹⁴ Tälle näkemykselle viranhaltijan sukupuolen sisällyttäminen jumalalliseen säätämykseen ei kuitenkaan ole riittäviä teologisia perusteita. Kiista sisältää tietysti Raamatun tulkintaa koskevan teologisen erimielisyyden, muttei käsitykseni mukaan koske uskon *perusteita*, esimerkiksi vanhurskauttamisoppia. Tämän virkakäsitystä koskevan erimielisyyden nostaminen kirkkoa opillisesti jakavaksi asiaksi on teologiselta kannalta heikosti perusteltua.

3.5. Kirkkolainsäädäntö ja Suomen valtio

Kirkon olemassaolo ei teologisessa mielessä perustu valtion tahtoon eikä valtio anna oikeutusta kirkon hengelliselle tehtävälle. Koska kirkon oikeudellinen järjestysmuoto on olemassa kirkon tehtävän hoitamista varten, valtion kirkollinen valta voi periaatteessa perustua vain historialliseen tarkoituksenmukaisuuteen. Demokraattinen valtio ei ole kirkkoon nähden ylempi olio, vaan yhteiskunnallisten asioiden yhteinen, inhimillinen päätöksentekojärjestelmä. Kirkkolainsäädännön omalaatuisuus perustuu kirkon tehtävään ja olemukseen, joiden toteuttamiseksi kirkkolainsäädäntö on olemassa ja joille – samoin kuin kirkon hengelliselle viralle – ei ole vastinetta maallisessa yhteiskunnassa.

Omalaatuisuudestaan huolimatta kirkon lainsäädäntö on aina jollakin tavalla yhteydessä asianomaisen valtion oikeusjärjestykseen olkoonpa kirkkoyhteisö muo-

¹³ On myös mahdollista nähdä kaikkien kastettujen kristittyjen yhteinen pappeus osallisuutena kirkon tehtävän hoitamiseen. Tällöin voidaan pitää ns. maallikon toimittamaa sananjulistusta (myös absoluutiota) ja sakramenteja hengellisessä mielessä pätevinä, minkä Suomen ev.lut. kirkon järjestyskin tunnustaa (esim. yksityisen ripin ja hätäkasteen kaavat). Erityinen virka on kuitenkin välttämätön, jotta kirkon tehtävä joka tapauksessa tulisi hoidetuksi. – Tässä yhteydessä ei voida lähemmin syventyä kysymykseen, onko juuri meidän tuntemamme pappisvirka (ja piispan virka) ministeriumin ainoa oikea muoto.

¹⁴ Ks. esim. *Keijo Rainerman* eriävä mielipide piispainkokouksen työryhmän mietinnössä *Työn johtaminen, työyhteisön kehittäminen ja työturvallisuus*, s. 64–71.

dolliselta asemaltaan valtiokirkko, muutoin julkisoikeudellinen yhteisö tai yhdistysmuotoinen vapaakirkko. Uskonnolliseen elämään kohdistuu myös valtion intressi, ja valtion näkökulmasta kirkon ja muiden uskonnollisten yhteisöjen lainsäädännöllinen asema yhteiskunnassa on aina määriteltävä jollakin tavalla. Kirkon näkökulmasta olennaista on kirkon vapaus toteuttaa omaa tehtäväänsä ja olemustaan eli kirkon mahdollisuus saada lainsäädäntöönsä uskontunnustuksensa kannalta tarpeelliset säännökset hengellisen perustehtävänsä toteuttamiseksi. Tämä ei kuitenkaan voi merkitä sitä, että kirkolla olisi valta vapaasti harkita, noudattaako se yhteiskunnan lainsäädäntöä. Tällainen näkemys kyseenalaistaisi valtion olemassaolon ja suvereenisuuden, jolloin kirkon ja valtion suhteissa olisi käsillä vakava kriisi.

Kirkon ja valtiovallan kesken voi syntyä erimielisyyttä lähinnä eettisten arvojen tulkinnassa, jos kirkkoa velvoittava valtion lainsäädäntö koetaan kirkon periaatteita loukkaavana. Vastaavasti valtiovalta voi havaita kirkon lainsäädännön tai käytännön olevan vastoin yleistä lainsäädäntöä. Voidaan kysyä, onko kirkko ”suostunut” noudattamaan esimerkiksi tasa-arvolakia (609/1986) ja yhdenvertaisuuslakia (21/2004), vai onko se yksinkertaisesti pakotettu tähän. *Pekka Leino* toteaa, että periaatteessa kaikkien lakien säännöksiä on kirkossa noudatettava, ellei ole säädetty normia, joka rajoittaa yleisen lain soveltamista kirkossa. Esimerkiksi tasa-arvolaki sisältää (2 §) rajoituksen, ettei se koske evankelis-luterilaisen kirkon (eikä muidenkaan uskontokuntien) uskonnonharjoitukseen liittyvää toimintaa.¹⁵ Ennen omaa päätöstään naispappeuden hyväksymisestä kirkolla oli siis yleisen lainsäädännön tunnustama oikeus varata pappisvirka ainoastaan miehille. Jos Raamatun ja tunnustuksen pohjalta kirkossa riittävällä yksimielisyydellä todetaan, että kirkon on mahdotonta hyväksyä jotakin yhteiskunnallisen lain normistoa toteutettavaksi kirkon lainsäädännössä, kirkolle voidaan vaatia oikeutta noudattaa omaa järjestystään.

Myös lainsäädännön tasolla kirkkomme suhteet valtiovaltaan ovat hyvät pääasian eli evankeliumin julistamisen mahdollisuuksien osalta. Tietysti on mahdollista väittää, että oman kirkkomme naispappeusratkaisuun vaikuttivat yhteiskunnallinen tasa-arvoideologia tai jopa poliittinen painostus. Olkoon tämä aatehistoriallinen seikka miten tahansa, kirkolliskokous on vuonna 1986 määritellyt kirkkolain sisällön tämänkin asian osalta sellaiseksi kuin se itse halusi. Tämä kirkon

¹⁵ *Leino* 2003, 310–311. Leino vetoaa myös Suomen ev.lut. kirkon asemaan julkisoikeudellisena yhteisönä. Tämän aseman perusteella on välttämätöntä kirkollisessa lainsäädännössä noudattaa mm. perusoikeuksia ja yleisiä hallinto-oikeudellisia periaatteita (mm. 2002, 224–258 passim). Kirkko-oikeuden opillisen arvoperustan tulkinta voi kuitenkin johtaa konfliktiin yleisen lainsäädännön kanssa. ”Vastuu yhteiskunnallisten normien soveltamisesta jää tämän käsityksen mukaan lopulta kirkon tunnustuksen sisällön määrittäjille” (2003, 315). Leino kommentoi (2003, 313) hyväksyvästi *Martin Scheininin* käsitystä kirkon omista opeistaan tekemän ratkaisun yhteydestä kirkon oikeudellisiin normeihin ja niiden harmonisointiin yhteiskunnan normien kanssa. Muodostaessaan suhdettaan homoseksuaalisen parisuhteen solmineisiin kirkko voi Scheininin mukaan poiketa jopa perustuslain syrjintäkiellosta, jos ko. henkilöiden torjuminen kirkon virasta perustuu selkeästi kirkon oppiin ja tunnustukseen. Ks. myös *Leino* 2003b.

suverenisuus koskee nimenomaan ”kirkon omia asioita”, kuten varsinkin oppia ja tunnustusta, vaikka monissa muissa asioissa kirkokin on sidoksissa yhteiskunnan yleiseen lainsäädäntöön.

4. ONKO KIRKKOLAKI RAAMATUN MUKAINEN?

4.1. Raamattu, kirkon oppi ja kirkkolaki

Oikeuslähteillä tarkoitetaan juridiikassa aineistoa, josta saadaan selville voimassa olevan oikeusjärjestyksen sisältö ja josta lain soveltaja ratkaisua tehdessään hakee normia ratkaisunsa tueksi. Kirkko-oikeuden lähteitä ovat dokumentit, joista kirkkolaisen normiston asettajan säätämistahto on luettavissa, käytännössä siis kirkkolainsäädännön säädöstekstit ja niiden valmisteluasiakirjat. Kirkkolainsäädännön noudattamista koskevissa keskusteluissa on kuitenkin erityisesti pohdittu, ovatko ja missä mielessä Raamattu ja tunnustuskirjat kirkko-oikeuden lähteitä. Tällöin ei ole kysymys oikeuslähteistä vain kirkollisen lainsäätäjän tahdon ilmauksina, vaan siitä, miten kirkkoa itseään velvoittavasti määräytyy kirkon oikeudellisen järjestyksimuodon periaatteellisesti oikea sisältö.

Pekka Leino korostaa, että kirkko-oikeuden ylipositiivinen perusta ilmenee Raamatussa, kirkon opissa ja tunnustuksessa. Tämä ylipositiivinen perusta on kirkolle *annettu*, se ei ole inhimillisen säätämysten tuotetta. Se on olennainen kirkolle uskonyhteisönä, joka ei ole pelkkä sosiologinen yhteisö. Oman kirkkomme lainsäädännössä tämä ylipositiivinen perusta on kuitenkin myös positivoitu eli nimenomaisesti säädetty velvoittavaksi kirkkolain ja kirkkojärjestyksen alkuun sisältyvissä pykälissä. Tämän takia kirkkolainsäädännön tulkinnassa ja soveltamisessa on Raamatun ja kirkon opin noudattaminen tai noudattamatta jättäminen myös juridisesti merkitsevä kysymys. Kirkon ylipositiivisen arvopohjan ja yhteiskunnan lainsäädännön kesken voi myös syntyä jännitettä.¹

Kirkkolainsäädännön pätevydestä ja soveltamisesta kiisteltäessä vedotaan yleensä juuri Raamattuun ja kirkon oppiin. Luterilaisen kirkon osalta tämä johtaa aina uudelleen selvittelemään Raamatun ja tunnustuskirjojen merkitystä kirkko-oikeudelle. Toteamus Raamatun ja tunnustuksen positivoimisesta osaksi velvoittavaa kirkkolainsäädäntöä ei kuitenkaan vielä sellaisenaan ratkaise merkittävää teologista problematiikkaa. Mikä on kirkon oppi kussakin kiistakysymyksessä ja kuka sen määrittelee? Miten yksittäistapauksessa arvioidaan Raamatun ja kirkon opin mukaisuus tai niistä poikkeaminen? Onko pappi X opetuksessaan kenties poikennut kirkon opista nimenomaan tavalla, joka voi tai jonka tulee johtaa myös juridisiin seuraamuksiin? Miten hänen muu menettelynsä suhtautuu kirkon oppiin? Kirkon opin mukaisuus on ennen muuta teologinen kysymys, joka on rat-

¹ *Leino* 2005, 15, 17, 20, 26, 31–32, 37, 39, 122–123, 163, 180–181, 195–198.

kaistava teologisella argumentoinnilla. Tällä en tarkoita, etteivätkö juristit saisi osallistua teologiseen pohdintaan enkä vähättele juridisia näkökohtia. Tutkittaessa kirkko-oikeudellisten normien mahdollista rikkomista joudutaan välttämättä selvittämään myös oikeudellisia tulkintakysymyksiä, jotka ovat usein vaikeita. Sen arvioiminen, onko jotakin nimenomaista normia rikottu, saattaa olla puhtaasti juridisestikin mutkikasta ja tulkinnanvaraista.

On itsestään selvää, että kirkkolainsäädännön tulee olla Raamatun mukaista, koska sen ylipositiivisena perustana on kristillinen usko itsessään. Raamattu ja tunnustus määrittelevät *kirkon hengellisen tehtävän*, jota kirkon oikeudellisen järjestysmuodon on palveltava. Tässä mielessä kyseiset dokumentit ovat ohjeellisia kirkkolainsäädännölle, mutta niistä ei välittömästi ole mahdollista johtaa yksittäisiä normeja ja ratkaisuja kaikiksi ajoiksi. Jos kirkkolainsäädännön havaitaan olevan ristiriidassa Raamatun ja/tai tunnustuksen kanssa, kirkkolainsäädäntöä on muutettava. Raamatun ohjeellisuus kirkolle on kuitenkin kaikkea muuta kuin yksinkertainen asia. Kuten kirkkolainsäädäntöä koskevissa samoin kuin muissakin kirkon oppiin liittyvissä kiistoissa ilmenee, raamatullisuudella voidaan tarkoittaa erilaisia näkemyksiä Raamatun ohjeellisuudesta uskolle, oppitraditiolle, kristilliselle elämälle, kirkon järjestykselle kokonaisuudessaan ja myös kirkko-oikeudelle.

4.2. Mikä tulkinta?

Raamatun ja tunnustuskirjojen soveltaminen ylhäältä annettuina oikeuslähteinä ei ole yksinkertaista ottaen huomioon niiden tavattoman materiaalmäärän ja niihin sisältyvien tekstien luonteen. Raamattu ei ole yhtenäinen kirja, vaan moni-ilmeinen kokoelma yli tuhannen vuoden aikana syntyneitä tekstejä. Ilman jotakin *tulkintaa* ei ole mahdollista lausua, mikä on Raamatun ja luterilaisen tunnustuksen mukaista eli opillisesti ja siten myös kirkko-oikeudellisesti ohjeellista. Tulkintaa sisältyy jo siihen, mitä Raamatusta valikoidaan esille otettavaksi. Kukaan ei ole koskaan vakavissaan aikonutkaan pitää kaikkea Raamattuun sisältyvää opillisesti ohjeellisena. Vakavia erimielisyyksiä on sen sijaan aiheuttanut kysymys, mikä Raamatusta kirjoitettu on ymmärrettävä jatkuvasti ohjeellisena Jumalan Sanana ja mikä on tulkittavissa vain aika- ja kulttuurisidonnaiseksi ainekseksi. Tätä eroa koskevat käsitykset ovat myös muuttuneet aikojen myötä. Ei ole olemassa puhdasta, välitöntä ”raamatullisuutta”, jonka nojalla voitaisiin arvioida kirkon, jonkin henkilön tai tahon (vääränä pidettyä) tulkintaa.

Kirkkolainsäädännön kannalta keskeisin periaatteellinen ongelma liittyy Raamatun ja kirkon opin tulkintaan ja on siis luonteeltaan teologinen. Ei ole mahdollista ajatella ainakaan, että kirkkolainsäädännön keskeinen normisto olisi löydettävissä suoraan Raamatusta ikään kuin teologisista tulkinnoista riippumatta tai niiden ohitse. Pulmatilanteissa ei auta vetoaminen luterilaisen uskonpuhdistuksen raamat-

tuperiaatteeseen² (*sola Scriptura*), jonka mukaan Raamattu on kirkon uskon ja opin korkein ohje, koska kiistat koskevat juuri tämän korkeimman ohjeen ymmärtämistä. Vaarana onkin, että alan pitää juuri *omaa* tai ryhmäni tulkintaa Raamattusta kirkko-oikeuden ylipositiivisena perustana, jopa ”lyhentämättömänä Jumalan sanana”. Tämän toteaminen ei tietenkään estä sitä, että oikeasta tulkinnasta voidaan kiistellä loputtomasti. Lisäksi opillisiin kiistoihin liittyy muitakin kuin puhtaasti teologisia kysymyksiä, siis psykologisia seikkoja, valtapyyteitä ja ”henkilökemiallisia” jännitteitä. Tällaisten taustatekijöiden mahdollinen selvittely kuuluu kuitenkin aivan muihin yhteyksiin.³

Keskeisin teologinen ongelma on, millä perusteilla *oikea* Raamatun tulkinta määritellään ja mikä on sen sisältö. Luterilainen perusajatus on Raamatun tulkitseminen sen pelastusopillisesta keskuksesta eli Kristus-sanomasta käsin: kutakin Raamatun kohtaa on tulkittava siinä valossa, miten se ”ajaa Kristusta” (*Christum agit*). Tämän mukaisesti Raamatun tulkinnan kriteerinä on usko Kristukseen eli kristillinen usko itsessään, ja tätä kriteeriä voidaan nimittää myös kirkon opin apostolisuudeksi. Kirkon opilla eli virallisella tulkinnalla Raamatusta on siis luterilaisen käsityksen mukaan keskus ja tähän keskukseseen eri tavoin liittyviä muita asioita. Luterilaisen uskonpuhdistuksen raamattuperiaate eli Raamatun pitäminen kirkon uskon ja opin korkeimpana ohjeena ei merkitse, että Raamatun tekstit ymmärrettäisiin mekaanisesti kohta kohdalta yhtä normatiivisina.

Uskosta itsestään ja sen perusteista – eli pelastuksesta – ei voida päättää, mutta kirkko ilmaisee uskonsa muun muassa oppina. Jokainen meistä ymmärtää kristinuskon ajatussisällön vain rajoitetusti omasta näkökulmastaan, mikä ei merkitse, etteikö tämä näkökulma voisi olla perusteltu. Kun on kysymyksessä kirkon yhteisen raamatuntulkinnan eli ohjeellisen opin tai tunnustuksen muodostaminen ja käsitteellinen ilmaiseminen, on kuitenkin välttämätöntä nojautua kirkon *yhteiseen uskon tajuun*. Tämän uskon tajun perusteella kirkon oppia on vanhan kirkon aikana muotoiltu valtavalla työllä ja ponnistelulla parin vuosisadan aikana. Vanhakirkolliset dogmit ovat yhteisen uskon tajun sanallista ilmaisemista sekä Kristuksessa tapahtuneen Jumalan erityisen ilmoituksen eli Kristuksen persoonan ja työn käsitteellistä tulkintaa. Oppi on ilmaistu inhimillisin käsittein, koska meillä ei ole muita. Tästä huolimatta kolminaisuusopista ja kristologisesta dogmista, siis uskon keskeisestä sisällöstä, on välttämätöntä pitää kiinni, koska niistä luopuminen johtaisi kristinuskon ulkopuolelle.⁴

² Yksimielisyyden ohje, tiivistelmä (Formula Concordiae, Epitome), johdanto (1–8).

³ Näiden muiden kuin puhtaasti dogmaattisten tai teologisten taustatekijöiden läsnäolo koskee tietysti kiistojen kaikkia osapuolia ja myös kirkkoa itseään. Yleisellä tasolla kirkkohistoria osoittaa, ettei ole puhtaaksiviljeltyä dogmi- ja teologianhistoriaa, vaan aina on mukana erilaisia muitakin, varsinkin valtopoliittisia tekijöitä. Tämä koskee jo mm. Nikean konsiilia (v. 325), johon keisari Konstantinuksella kohdistui voimakas intressi, Rooman imperiumin yhtenäisyyden varjeleminen. Uskonpuhdistus on malliesimerkki uskonnollisten ja poliittisten tekijöiden muodostamasta vyhdestä.

⁴ Varhaiskirkon dogmikehityksestä ja teologiasta on vastikään ilmestynyt uusi suomalainen teos: *af Hällström & Laato & Pihkala: Johdatus varhaisen kirkon teologiaan* (Kirjapaja 2005).

Kirkon perusdokumenteista tulee kirkko-oikeudellisesti velvoittavia siten, että kirkkolainsäädännössä säädetään tästä velvoittavuudesta eli ohjeellisuudesta kirkon opetukselle. Raamatun, vanhan kirkon kolmen uskontunnustuksen ja luterilaisten tunnustuskirjojen ohjeellisuus on positivoitu kirkkolainsäädännön nimenomaisissa säännöksissä (kirkkolain 1 luvun 1 §; kirkkojärjestyksen 1 luvun 1 §), mutta tämän perusteella ei ainakaan juridisella käsitteistöllä voida päätellä, mikä on näiden dokumenttien oikea teologinen tulkinta. Näiden niin sanottujen tunnustuspykälien tarkoituksena on ilmaista Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuksellinen identiteetti. Niiden noudattaminen velvoittaa jatkuvaan teologiseen työskentelyyn, muttei voi merkitä esimerkiksi tunnustuskirjojen jokaisen yksittäisen lausuman suoraa kirkko-oikeudellista sitovuutta. Uskon perusteet ovat muuttumattomat, mutta on ongelmallista olettaa, että kerran omaksuttu Jumalan tahdon tulkintamme olisi ehdottomasti ainoa oikea ajasta aikaan. Kun kirkon toimintaa kehitetään, säännöstöä on voitava yhteisesti sopien muuttaa kehittämisen suunnassa. Tällaiseen kehittämiseen tulee olla rohkeutta. Kirkon hengellisen tehtävän perusta on muuttumaton, mutta sen toteuttamisessa on valittavissa erilaisia ratkaisuja. Myös kirkon oikeus voi kehittyä ja on kehittynytkin.

Kirkon on pitänyt yhteisen uskon tajun perusteella joka tapauksessa *päättää*, miten ilmaistaan kirkon oppi eli ohjeellinen tulkinta Raamatusta. Luterilaisten tunnustuskirjojen kokoelma sisältää luterilaisuudelle ohjeellista Raamatun tulkintaa. Jo Uudessa testamentissa itsessään on kuvattu useita rinnakkaisia kirkkojärjestyksiä ja täten annettu impulsseja erilaisille kehityssuunnille. Kirkkolainsäädäntökin on kirkon opillisten perustekstien tulkintaa, vaikka se ymmärretäänkin kirkon hengellisen tehtävän palvelemisena.

Kirkkolainsäädännön sisällöstä päätetään Raamatun ja kirkon opin yhteisen tulkinnan perusteella. Kun syntyy erimielisyyksiä kirkkolainsäädännön normien noudattamisesta käytännössä tai soveltamisesta yksittäisiin tapauksiin, mukaan kuvaan tulevat myös juridiset tulkintaongelmat. Oikeusteoreettisiin näkökohtiin ei tässä yhteydessä ole tarkoituksena lähemmin syventyä.⁵ Niistä on kuitenkin aiheellista mainita, koska kirkon oikeudellinen järjestysmuoto joka tapauksessa on tarkoitettu *sitovaksi* normistoksi eli luonteeltaan todella oikeudelliseksi. Juridisia selvittelyjä ei voida välttää tutkittaessa kirkon normien noudattamista tai noudattamatta jättämistä.

⁵ Normilauseisiin itseensä on usein kirjoitettu soveltamisessa käytettäväksi tarkoitettua joustovaraa (esim. "...päinavista syistä..."). Tulkintaongelman aiheuttaa myös tilanne, jossa kyseiseen tapaukseen näyttäisi soveltuvan kaksi toistensa kanssa ristiriidassa olevaa normia. Kumpaa normia sovelletaan? Viittaan 1. luvun nootissa 8 mainittuun alan kirjallisuuteen.

Edellä sanotun perusteella esimerkiksi *harhaopin* määrittelyminen kirkko-oikeudellisesti pätevällä tavalla ei ole ainakaan yksinkertainen tehtävä.⁶ Harhaopin täsmällisiä rajoja on mahdotonta määritellä etukäteen ainakaan oikeudellisia seuraamuksia ajatellen. Sitä paitsi teologista keskustelua, tieteellistä tutkimusta ja uusien näkemysten etsintää ei pidäkään lähtökohtaisesti arvioida oikeaoppisuuden mitalla. Kirkon oppi eli kristillisen uskon opillinen ajatussisätö ei myöskään ole monoliittinen kokoelma keskenään samanveroisia opillisia ”pykäliä”, vaan dynaaminen kokonaisuus, jossa eri opinkohdilla on erilainen painavuus suhteessa opin keskukseen ja kokonaisuuteen. Erilaisilla opillisilla käsityksillä on täten myös erilainen vakavuus arvioitaessa kirkon opin noudattamista tai siitä poikkeamista.

Opillisesti ja muutoinkin ongelmalliseen tilanteeseen joudutaan, jos jotakin yksittäistä opinkohtaa, vaikkapa virkakäsitystä, korostetaan suhteettomasti kirkon sanoman kokonaisuuden kannalta ja siten, että kyseinen asia alkaa hallita kaikkea muuta. Pelkistä mielipide-eroista otetaan kuitenkin ratkaiseva askel kirkko-oikeudellisesti vakavalle alueelle, jos ryhdytään tekoihin ja aletaan esimerkiksi estää toisin ajattelevilta jumalanpalveluksen ja sakramenttien yhteys. Hengellisessä elämässä tekoja ovat myös sanat, toisin sanoen julkinen julistus ja seurakunnan opettaminen. Kun kirkollinen tai maallinen viranomainen joutuu mahdollisesti arvioimaan kirkon oikeudellisten normien noudattamista tai rikkomista, arviointi kohdistuu konkreettisiin tekoihin. Taustana on välttämättä otettava huomioon kirkon oikeudellisen järjestysmuodon opilliset perusteet ja kirkon tehtävää palveleva tarkoitus sekä erilaisten opillisten näkemysten painavuus suhteessa uskon keskeisiin perusteisiin. Varsinainen opillinen määrittely ja rajaaminen on joka tapauksessa teologinen tehtävä.

4.3. Kenen omatunto?

Johdantoluvussa totesin, että virkavelvollisuuksien ja omantunnon ristiriita on virkamiesoikeuden vaikeimpia ongelmia, johon ei liene kiistatonta ratkaisua. Omatunto on ihmisyyteen sisältyvä ilmiö, jota sivistyneessä yhteiskunnassa tulee kunnioittaa. Toisaalta olisi ongelmallista, jos lakien noudattaminen tai noudattamatta jättäminen jäisi ratkaistavaksi yksilöllisten näkemysten mukaisesti. Omantunnon kysymykset ovat vakavia, eikä niihin ole yksinkertaisia ratkaisuja. Virkamiehen omatunto on erityisen merkittävä asia juuri kirkossa, jossa on aina läsnä

⁶ Harhaoppia kirkko-oikeudellisena ongelmana tarkastellut *Träskman* toteaa (1989), että kysymys on pulmallinen sekä teologiselta että juridiselta kannalta. Aikoinaan Ruotsi-Suomen uskontolainsäädännössä harhaopin levittäminen oli kriminalisoitu valtion intressiä loukkaavana. Kehitys on Suomen kirkkolainsäädännössä johtanut kirkkolain uudistuksen (1994–) yhteydessä nykyiseen tilanteeseen, jossa papin vakaumuksen muuttumista kirkon opista poikkeavaksi ei enää käsitellä rikosprosessina. Kirkon täytyy kuitenkin voida vapautua papista, jonka vakaumus on tällä tavoin muuttunut, ellei hän itse pyydä eroa pappisvirasta (KL 5:3 § 2 mom.).

syvä, henkilökohtaiseen uskoon ja vakaumukseen liittyvä ulottuvuus. Kirkossa käytävissä periaatteellisissa kiistoissa vedotaankin usein omaantuntoon, jota vastaan kristityn ei Lutherin mukaan ole hyvä menetellä. Omantunnon katsotaan antavan valtuudet, ehkä suorastaan velvoittavan joissakin tapauksissa poikkeamaan yhteisesti sovitusta säännöistä ja olemaan jopa noudattamatta kirkkolainsäädäntöä. Asia ei kuitenkaan voi olla yksioikoinen.

Kristillisessä kasvatuksessa on opetettu, että omatunto on ”Jumalan ääni ihmisen sisimmässä” tai ”sydämiin kirjoitettu Jumalan laki”. Oikean ja väärän erottaminen on luomiskuskon mukaan osa ihmisen olemusta. Kristinuskon perusteiden kannalta omalletunnolle ei kuitenkaan voida tunnustaa ehdotonta *erehtymättömyyttä*, vaikka omatunto uskotaankin saaduksi jumalallisessa luomistyössä ja vaikka puhumme nimenomaan Jumalan sanaan sidotusta omastatunnosta. Myös omatunto on *synnin* vaurioittama. Ihminen ei omalta itseltään kysymällä välttämättä saa juuri Jumalan mielen mukaista vastausta esimerkiksi moraalisiin ongelmiin, vaan ehkä itselleen mieleisen vastauksen. ”Hyvällä omalletunnolla”, jopa uskonnollisen vakaumuksen vimmallalla on tehty myös kauheita tekoja ja harjoitettu julmaa sortoa. Joka tapauksessa synti merkitsee, että emme virheettömästi kykene noudattamaan Jumalan tahtoa, vaikka haluaisimmekin ja otaksuisimme sen tuntevamme. Lutherin painottamasta omantunnon merkityksestä huolimatta omantunnon ääneen on syytä suhtautua myös kriittisesti. Synti ei luterilaisessa teologiassa kuitenkaan tarkoita sitä, että ihminen olisi pahuuden voimien tahdoton sätkynukke. Hänellä on psykologisessa mielessä tahdon vapaus ja myös vastuu teoistaan. Vaikka omatunto ei ole absoluuttisen erehtymätön, se on kuitenkin ainoa, mikä meillä on, ja sitä on syytä kuunnella.

Omatunto on myös *yhteisöllinen* ilmiö, mihin sanan merkitys eräissä kielissä viitataan (συνειδησις, conscientia, samvete). Myös yhteiskunnalla ja lainsäätäjällä on moraalitaju eli omatunto. Sama koskee kirkollista lainsäätäjää. Kirkolla on yhteinen uskon taju, vakaumus ja omatunto. Tällä näkökohdalla on keskeinen periaatteellinen merkitys arvioitaessa yksilöllisen omantunnon ja voimassaolevan lainsäädännön ristiriitaa. Miksi jonkun omatunto olisi pyhempi ja erehtymättömämpi kuin toisten? Yksilöllinen omatunto ei ilman muuta edusta oikeampaa omantunnon vakaumusta kirkon yhteiseen uskon tajuun verrattuna, muttei enemmistökään välttämättä ole oikeassa – ainakaan pelkän pääluvun perusteella. Onko myöskään ilman muuta selvää, että kirkko tai sen edustajat ilman muuta ymmärtäisivät Jumalan tahdon paremmin kuin yhteiskunnan päättäjät?

Sen enempää yksilöllinen kuin yhteinenkään omatunto ei myöskään sillä tavalla ole pyhä ja loukkaamaton, etteikö olisi oikeutettua arvioida omantunnon mukaisen vakaumuksen sisältöä. Kirkossa käytävien opillisten keskustelujen osalta tämä merkitsee sitä, että omantunnon vakaumus on aina suhteutettavissa kirkon opin eli kirkon virallisen Raamatun tulkinnan kokonaisuuteen. Tässä kokonaisuudessa on keskus (luterilaisittain ”*Christum agit*”, vanhurskauttamisoppi) ja keskukseen eri

tavoin liittyviä osatekijöitä (esimerkiksi virkakäsitys). Sanottakoon suoraan: omantunnon vakaumus on eri tavalla painava erilaisissa asioissa. Tästäkin näkemyksestä seuraa, että kirkossa käytävä opillinen keskustelu on välttämätöntä ja että oppia koskevat erimielisyydet pitäisi ensisijaisesti ratkaista kirkon omasta toimesta opillisina kysymyksinä ja vasta pakkotilanteessa oikeudellisesti.

4.4. Pappislupaus

Kirkon yhteisen uskon tajun ja yhteisöllisen omantunnon merkitys ei ole pelkkä periaatteellinen mielipidekysymys kirkon järjestyksen ja oikeudellisen järjestysmuodon kannalta. Asia konkretisoituu pappien osalta erityisesti pappislupauksessa, joka on kirkkojärjestyksen 5 luvun 6 §:ssä säädetty pappisvihkimyksen yhteydessä annettava lupaus. Sen mukaan vihittävä muun muassa lupaa: ”*Tahdon noudattaa kirkon lakia ja järjestystä...*” Pappi siis vakuuttaa noudattavansa kirkon järjestystä (Order) ja sitä ilmentävää kirkkolainsäädäntöä eli kirkon laillisessa järjestyksessä hyväksymiä päätöksiä. Samalla hän sitoutuu virkatehtäviensä asianmukaiseen hoitamiseen. Pappisvirkaan kuuluvista tehtävistä on perussäännökset kirkkolain 5 luvun 1 §:n 1 momentissa sekä kirkkojärjestyksen 5 luvun 1 §:n 1 momentissa. Lisäksi pappiin sovelletaan muitakin kirkkolainsäädännön normeja, jotka koskevat kirkon viranhaltijoita.

5. PITÄÄKÖ KIRKKOLAKIA NOUDATTA?

5.1. Sitovuus ja sitoutuminen

Kirkko-oikeuden kokonaisuutta on edellä luonnehdittu kirkon oikeudellisena järjestysmuotona, jolla tarkoitetaan kirkon järjestyksen ilmaisemista *sitoviksi* tarkoitettujen normien ja päätösten muodossa. Jos kirkon oikeudellinen järjestysmuoto ymmärretään oikeusjärjestyksenä, siihen voidaan kohdistaa myös yleisen oikeusfilosofian kysymys oikeuden *pätevyydestä* eli sen sitovuuden perusteista. Oletetaan lähtökohdaksi, että yhteiskunnallisen oikeuden tavoin myös kirkko-oikeuden pätevyys edellyttää sekä sisällöllistä legitimizeettiä että muodollista sisältymistä positiiviseen oikeusjärjestykseen.

Ollakseen sitovaa kirkkolainsäädännön on välttämättä oltava pätevää teologisilla perusteilla, varsinkin kun kirkon oikeudellisen järjestysmuodon kokonaisuuteen sisältyvät myös ohjeelliset päätökset kirkon opillisista perusteista. Kirkkolainsäädännön pätevyyden keskeisimmäksi perusteeksi voidaan siis edellyttää sen sisällöllinen legitimizeetti. Samalla on välttämätöntä ottaa huomioon myös kirkkolainsäädännön pätevyyden muodollinen peruste eli määrämuotoja noudattaen tapahtunut virallinen vahvistaminen kirkon oikeudelliseksi järjestysmuodoksi.

Yhteiskunnallisessa oikeudessa sitovuuden käsitteeseen liittyy erottamattomasti kysymys oikeusjärjestyksestä ylläpitävän valtajärjestelmän eli valtion vallan oikeutusperusteesta. Oikeusfilosofian yhden klassisen teorian mukaan valtion ja sen oikeusjärjestyksen legitimiisyys perustuu *yhteiskuntasopimukseen* eli olettamukseen kansalaisten yhteisestä sitoutumisesta oikeusjärjestelmän luomiseen ja noudattamiseen.¹

¹ Yhteiskuntasopimus-ajattelun oikeushistoriallisia malleja ovat mm. *Thomas Hobbesin*, *John Locken* ja *Jean-Jacques Rousseau*n esittämät. Hobbesin mukaan ihmiset ovat – lopettaakseen kaikkien sodan kaikkia vastaan – pysyvästi luovuttaneet suvereenin vallan ”Leviathanille” eli valtiolle. Locken mukaan valtiollisen vallan käyttö voi perustua vain vallan kohteena olevien yksilöiden omaan suostumukseen, jonka ehtona on, ettei vallan käyttäjä mielivaltaisesti puutu hallittavien henkeen ja omaisuuteen. Rousseau mukaan kansan suvereenisuus on periaatteessa rajoittamaton, mutta suvereenin tahto eli valtiollinen valta ilmenee kansan yleistahdona (*volonté générale*), jonka käytännössä muodostaa kansan enemmistö. *Jyränki* 1989, 31, 39–43, 45–48; 2003, 106–108. Rousseau esittää teoksessaan *Yhteiskuntasopimuksesta* (*Du contrat social ou principes du droit politique*, 1762) periaatteellisen perustelun oikeusjärjestyksen legitimizeetille ja samalla sen sitovuudelle. Oikeus on legitimi kansakunnan yleistahdon ilmauksena ja sitova yhteiskuntasopimuksen perusteella. Rousseau perustelutapaa voidaan pitää osittain luonnonoikeudellisena, koska hänen mielestään vapauden ja tasa-arvon luonnolliset oikeudet vallitsevat kansalaisoikeuksina yhteiskuntasopimuksen puitteissa. Oikeuspositivismia puolestaan lähestyy Rousseauin ajatus lainsäädännön legitimizeetin ja sitovuuden perustumisesta yhteiseen sitoutumiseen

Ajattelemme luontaisesti, että velvollisuus kirkkolainsäädännön noudattamiseen ei voine olla ainakaan periaatteessa valtion pakkokeinojen varassa. Onko kirkolla itsellään tarvittava valtajärjestelmä oikeutensa ylläpitämiseksi vai joutuuko se kenties kuitenkin nojautumaan valtiolliseen vallankäyttöön? Mikäli pidetään selvänä, että vain valtio voi käyttää ulkonaista oikeudellista pakkoa, kirkkolainsäädäntö voi perustua tällaisiin sanktioihin vain valtion lainsäädännön nojalla. Kirkkolainsäädännön osalta voitaisiin yhteiskuntasopimusteoriaa muistuttavalla tavalla ajatella, että lainsäädännön sitovuuden pohjimmaisena perusteena on sisäinen – siis omaehtoinen – sitoutuminen tiettyihin periaatteisiin ja ratkaisuihin, jotka koetaan legitimeinä. Tällainen ajatusmalli näyttää kirkkolainsäädännön perusluonteen kannalta paremmin perustellulta kuin pelkkä lakipositivismi.

Gunnar Träskman on pitänyt selvänä, että kirkko-oikeuden normit voivat olla oikeudellisia eli sitovia normeja vain siinä tapauksessa, että ne ovat valtiovallan antamia tai perustuvat valtiovallan kirkolle säätämään norminantovaltaan. Kirkko voi omassa keskuudessaan muutoin säätää mitä haluaa, mutta tällaisten sääntöjen sitovuus edellyttää, että kaikki yksilöt, joita ne koskevat, *tunnustavat* ne sitoviksi.² Träskmanin esityksestä huolimatta voidaan ajatella, että kirkko uskonyhteisönä voi myös laatia omia normejaan, joiden tarkoitetaan olevan sitovia kirkon jäsenille ja erityisesti viranhaltijoille ja joihin voidaan liittää kirkon omia sanktioita. Tällöin voidaan puhua oikeusjärjestyksestä kirkossa siitä riippumatta, mikä on näiden normien muodollinen suhde valtion lainsäädäntöön ja valtion pakkokeinoihin.

Meillä Suomessa on varsinaisesta valtiokirkkojärjestelmästä etäännytty jo kauas viimeisten sadan vuoden aikana. Onko kirkkomme lainsäädännön jäljellä olevalla valtiosidoksella ja kirkon julkisoikeudellisella asemalla vaikutusta siihen, miten kirkkolainsäädännön sitovuus koetaan opillisessa konfliktitilanteessa tai omantunnon kysymyksenä? Mielletäänkö kirkkolainsäädännön normit juuri valtiosuhteensa vuoksi osaksi kirkon ulkonaista olemusta, joka ei-hengellisenä on syrjäytettävissä henkilökohtaisen vakaumuksen tieltä? Vai onko kirkollisten kiistojen yhteydessä päinvastoin houkutusena tukeutuminen valtion lainsäädäntöön ja oikeusviranomaisiin turvana ”väärässä” olevaa kirkon johtoa vastaan?

Yhteiskunnan viranomaisiin vedottaessa voidaan virallisesti kiistellä vain konkreettisten tekojen oikeutuksesta ja erinäisistä muotoseikoista, ei itse opin sisällöstä; ja näin pitää ollakin. Maallinen viranomainen voi kuitenkin välillisesti joutua ottamaan kantaa taustana olevaan opilliseen kiistaan. Tuomioistuinkäsittelyssä tulevat kuvaan mukaan myös valtiovallan hallussa olevat sanktiot ja pakkokeinot.

eli säätämistahtoon. – Rousseau esittämää yhteiskuntasopimus-konstruktioita voidaan pitää teoreettisena kuvitelmana. Missään tapauksessa yhteiskuntasopimus ei sellaisenaan olekaan empiirinen, historiallinen tapahtuma, vaan oikeuden legitimitietin ja sitovuuden perustelu, joka samalla on *demokraattisen oikeusvaltion* keskeinen perusidea. Oikeusjärjestyksen sitovuus perustuu periaatteessa omaehtoiseen, yhteiseen sitoutumiseen.

² *Träskman* 1990, 509.

Jonkin verran mutkia suoriksi oikaisten: onko perusteltua ratkoa kirkon sisäisiä oppiriitoja valtion pakkovallan turvin?

Malliesimerkkinä voidaan viitata oikeuskansleri *Jorma S. Aallon* huomautukseen (24.5.1989) piispa *Olavi Rimpiläiselle*. Tehdyn kantelun johdosta oikeuskansleri huomautti Rimpiläistä, joka oli kertonut kieltäytyvänsä vihkimästä naisia papiksi. Aalto vetosi siihen, että kirkolliskokous oli päättänyt hyväksyä naispappeuden, ja kirkkolakia oli asianmukaisia menettelyjä noudattaen muutettu kirkolliskokouksen esityksen mukaisesti.³ Tässä yhteydessä voitaneen oikeuskanslerin tulkita jossakin mielessä asettuneen itse naispappeuden kannalle – ei ainakaan sitä vastaan. Mutta onko yleensä perusteltua, että valtion oikeuskansleri välillisesti joutuu ottamaan kantaa kirkon sisäiseen Raamatun ja tunnustuksen tulkintaa koskevaan erimielisyyteen?

Kirkon opin tulkintaa edellyttävät sisältöasiat on kirkon itsensä ratkaistava. Jos yhteiskunnan viranomainen joutuu arvioimaan kirkkolainsäädännön noudattamista, sen on juridisten tulkintakysymysten ohella kuitenkin syytä ottaa huomioon kirkkolainsäädännön tarkoitus palvella kirkon hengellistä tehtävää. Vastaavasti kirkon keskuudessa on muistettava, että oikeusviranomaisen on pakko nojata ratkaisunsa voimassaolevaan lainsäädäntöön. Myös kirkon viranomainen joutuu teologisten näkökohtien ohella selvittämään oikeudellisia tulkintakysymyksiä arvioidessaan kirkon normien noudattamista ja rikkomista.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon opillisista kannanotoista päättää kirkolliskokous vuorovaikutuksessa piispainkokouksen kanssa. Muun muassa kirkkolakia, kirkkojärjestystä ja opin tulkintaa koskevat asiat kirkolliskokous päättää määränemistöllä. Koska kirkon viralla on erityinen vastuu kirkon hengellisestä tehtävästä, viran edustajilla tulee olla paitsi johtajuus kirkossa myös erityinen asema opillisia päätöksiä valmisteltaessa. Kirkon viran edustajan uskon taju eli evankeliumin sanoman sisäinen ymmärtäminen ei ole sen pätevämpi kuin muun jäsenen, mutta *teologinen asiantuntemus* on välttämätön kirkon tehtävän perusteiden ymmärtämisessä ja kirkon opillisia kantoja muotoiltaessa. Tämän asiantuntemuksen alueita ovat muun muassa Raamatun kääntäminen ja tulkinta sekä kirkollisten dogmien ja tunnustusdokumenttien synnyn ja sisällön tunteminen ja niiden kokonaisuuden ymmärtäminen. Jos kirkkolainsäädännön perusteista puhuttaessa halutaan viitata kirkollisen demokratian⁴ ajatukseen, on puhuttava kasteeseen perustuvasta kristittyjen *yhteisestä pappudesta*. Yhteiseen uskon tajuun nojautuvaa aja-

³ Tapaukseen liittyy useita muitakin näkökohtia, mm. omantunnon vakaumuksen erityinen painavuus tällaisissa oppikysymyksissä sekä ennen naispappeuspäätöstä piispaksi tulleen mahdollinen oikeus kieltäytyä noudattamasta uutta järjestystä. Lisäksi on muistettava piispan suvereeni valta päättää ordinaatiosta, tosin yhdessä tuomiokapitulिन kanssa.

⁴ Artikkelissani olen pohtinut, onko ja missä mielessä kirkko demokraattinen yhteisö; *Juntunen* 2005. Lyhyesti: yhteiskunnallisen demokratian hallintomalli ei ole sellaisenaan sovellettavissa kirkkoon, koska kirkon tehtävä on ylhäältä annettu, ei päätettävissä, ja koska kirkon viralla on erityinen vastuu tämän tehtävän hoitamisesta ja tähän vastuuseen perustuva johtajuus kirkossa.

tustapaa ei ole mahdollista hylätä, vaikka kysymyksessä ei voikaan olla kirkkolainsäädännön teologisen perustan syrjäyttäminen eikä tyhjentävä periaate kirkollisen päätösvallan järjestämiseksi. Kirkkolainsäädäntö ei voi perustua vapaaseen harkintaan. Positiivinen kirkko-oikeus syntyy kuitenkin käytännössä enemmistöpäätöksin. Sekä kirkkolainsäädännön että yhteiskunnallisten lakien säännökset ovat joka tapauksessa voimassa. Oikeudellisen säätelyn kohteena myös kirkko-oikeudessa ovat ihmisten *teot*, joita kirkossa ovat myös sanat eli julistus ja opetus.

Kirkon jäsenyyden ytimenä on *sitoutuminen* kirkon jumalalliseen perustaan. Tämä sitoutuminen samoin kuin muutoinkaan henkilökohtainen uskonvakaumus ei ole kirkko-oikeudellisesti määrättävissä. Sitoutuminen sisältää kuitenkin kirkon järjestystä ilmentävän kirkkolainsäädännön legitimitetin tunnustamisen kirkon yhteisen uskon tajun perusteella ilman ulkonaista pakkoa. Yksilön kannalta usko on eksistentiaalinen ratkaisu, uhkarohkea heittäytyminen Jumalan armon varaan ja eläminen tästä armosta. Mutta usko on myös yliyksilöllinen uskon taju, *meidän* uskomme eli kirkon usko, joka on ollut ennen minua ja on myös minun jälkeeni, ja enemmän kuin subjektiivinen uskossa olemisen kokemus. Terve usko voi ilmaista myös kriittisyytenä omaa itseä ja omia käsityksiä kohtaan.

Kirkkolainsäädännön sitovuus on sama asia kuin kirkon koko järjestyksen velvoitavuus, mikä koskee kirkon oppitraditiota eli tunnustusta mutta myös kirkon hengellisen tehtävän hoitamisen järjestystä. Kirkkolainsäädännön sitovuus on tällöin omantunnon kysymys ja syvempi asia kuin muodollinen normien noudattaminen. On epä johdonmukaista sanoa sitoutuvansa kirkon uskoon (Faith), mutta kieltäytyä noudattamasta sitä järjestystä (Order), jossa tämä usko ilmenee ja jonka puitteissa hoidetaan kirkon hengellistä tehtävää.

5.2. Papin uskonnonvapaus?

Perusteluksi poikkeamiselle kirkon opista tai järjestyksestä on eräissä tapauksissa vedottu *uskonnonvapauteen* myös papille kuuluvana perusoikeutena. Tämä perustelu kuitenkin ontuu varsinkin juuri papiston osalta. Uskonnonvapaudessa on kysymys valtiovallan suhteesta kansalaisiin ja heidän uskonnollisiin yhteisöihinsä. Valtio sallii erilaiset tunnustukset, uskontokuntien muodostamisen ja uskonnonharjoituksen, muttei erottele kansalaisia uskontunnustuksen perusteella jakaessaan muita oikeuksia ja velvollisuuksia. Kansalainen saa valtiosta nähden vapaasti pyrkiä jonkin kirkon papiksi, eikä pappeus tee kyseenalaiseksi hänen yhteiskunnallisia perusoikeuksiaan. Suhteessa omaan kirkkoonsa papilla ei kuitenkaan voi olla vapautta opettaa tai menetellä miten haluaa. Kirkon opista poikkeamista tai muu-

takaan kirkon normien rikkomista ei ole mielekästä perustella papin uskonnonvapaudella sen enempää kuin sananvapaudellakaan.⁵

Pekka Leino pohtii papin sanan- ja uskonnonvapautta näkökulmanaan kirkon ylipositiivisesta arvoperustasta johtuva jännite yleisiin perusoikeuksiin nähden. Leino viittaa tapauksiin, joissa kirkon virallisesta linjasta poikkeava pappi näyttäisi olevan kirkon tunnustuksen kannalla enemmän kuin kirkko itse. Onko uskonnonvapaus vaarassa muuntua yksilön omantunnon suojaamisesta enemmän kollektiivia kuin yksilöä suojaavaksi?⁶ Tähän voidaan todeta, että kirkon virallisen linjan ja toisaalta vähemmistön kannan opillisen oikeellisuuden arviointi on aina Raamatun ja tunnustuksen tulkintaa koskeva teologinen kysymys. Vähemmistön suoja kirkkoyhteisössä ei voi perustua ”presumtion” (lähtökohtaiseen olettamukseen), että mielipidevähemmistö olisi enemmän kirkon opin kannalla kuin kirkko itse eli että kirkko olisi poikennut oikeasta opista. Tämä kannanottoni ei turhenna sitä Leinonkin korostamaa⁷ seikkaa, että opin määrittely kirkossa on vaikea tehtävä ja että suhteessaan yhteiskunnan oikeuteen kirkon tulee ehdottomasti pitää kiinni omasta ylipositiivisesta perustastaan.

5.3. Kirkolliskokouksen ponsi

Kun naispappeuden hyväksymisen sisältävää päätöstä valmisteltiin kirkolliskokouksen perustevaliokunnassa (mietintö 1/1986), pohdittiin myös keskusteluissa esitettyjen niin sanottujen *omantunnonklausuulien* liittämistä silloiseen kirkkolakiin. Klausuulilla tarkoitettiin esimerkiksi papille säädettävää oikeutta kieltäytyä papillisesta palvelusta yhdessä toisen papin kanssa. Perustevaliokunta torjui ajatuksen klausuuleista ja huomautti, ettei kirkkolaki muutoinkaan tunne tilanteita, joissa pappi voisi kieltäytyä virkaansa kuuluvista tehtävistä. Omantunnonklausuulin kirjoittaminen kirkkolakiin voisi myös johtaa siihen, että muitakin opillisia erimielisyyksiä varten alettaisiin vaatia omia klausuuleja, mikä kirkon yhtenäisyyden vaarallisuuden kannalta olisi mitä kielteisintä.⁸

⁵ Papiston perusoikeuksia koskee sama kuin yleensäkin perusoikeuksia: *rajoittamattomia* perusoikeuksia ei ole. Valtiosääntöoikeuden perinteellisiin näkemyksiin kuuluu ajatus, etteivät kansalaisen perusoikeudet ole rajoituksettomia. Tämä koskee myös uskonnonvapautta. Kansalaisen perusoikeuksia rajoittavat *toisten* oikeudet, ja nämä oikeudet voivat joutua vastakkain (esimerkiksi sananvapaus ja yksilön suoja). Yksilön vapaus voi ulottua vain niin pitkälle kuin se ei loukkaa muiden vapautta. Perusoikeuksien rajoittamisedellytyksistä ks. *Jyränki* 2003, 484–490. *Leino* on selvittellyt perusteellisesti perusoikeusproblematiikkaa kirkon kannalta kirjassaan *Kirkko ja perusoikeudet* (2003).

⁶ *Leino* 2005, 59, 181–184, 189–190.

⁷ *Leino* 2005, mm. 37, 181.

⁸ Kirkkok. pöytäkirja, syysistuntokausi 1986; liite VIII B; perustevaliokunnan mietintö n:o 1/1986, s. 4–5. Perustevaliokunta toteaa mm.: ”Kirkon yhteys ilmenee jumalanpalveluksessa, jossa Kristus itse on läsnä sanassaan ja sakramenteissaan. Tällöin saarnaviran keskinäinen tunnustaminen tai siitä kieltäytyminen on olennainen kysymys, jossa kirkossa vallitseva yhteys ratkaistaan....Sellainen klausuuli on mahdollon, jossa annettaisiin joko pappisviran avaamista naisille koskevan ratkaisun puoltajalle tai torjujalle oikeus kieltäytyä yhteisen jumalanpalveluksen toimitamisesta. Tämä oikeus merkitsisi samaa kuin kirkon jakautuminen.”

Perustevaliokunta ei siis pitänyt mahdollisena säätää kirkkolaissa, että tietty mieli-
pideryhmä saisi oikeuden olla noudattamatta lakia. Kirkolliskokouksen täysistun-
tokäsittelyssä (6.11.1986) kuitenkin hyväksyttiin päätökseen liitettäväksi piispa
Yrjö Sariolan ehdottama ja laajaa kannatusta saanut lisäponsi.⁹ Tämä ponsi syntyi
täysistunnossa ilman, että sitä olisi valmisteltu perustevaliokunnassa. Sen alkupe-
räistä tarkoitusta on tutkittava sen esittämiseen liittyneistä puheenvuoroista. Pon-
nen tarkoituksena oli yleisellä tasolla todeta toiminnan vapaus: naispappeuteen
torjuvasti suhtautuvilla, joita ei pidetä harhaoppisina, on edelleen mahdollisuus
työskennellä kirkossa, tulla vihityksi papeiksi ja nimitetyksi kirkon virkoihin. Pon-
si velvoittaa kaikkia osapuolia toimimaan yhteistyössä ja varjelemaan kirkon yk-
seyttä. Sariola samoin kuin useat muut ponsia kannattaneet painottivat, ettei ponsi
ole luonteeltaan juridinen eikä siihen ei voida vedota kuin lakipykälään. Se ei anna
lupaa kirkkolain vastaiseen toimintaan.¹⁰

Näyttää ilmeiseltä, ettei ponsi ole esittäjiensä toivomalla tavalla edistänyt muutok-
sen aiheuttamien vaikeuksien voittamista ”keskinäisen yhteistyön avulla ja kirkon
ykseyttä vaalien”. Ponnien esittäjien painottamista näkökohdista huolimatta on
myös sen kirkko-oikeudellisesta merkityksestä kiistelty tähän päivään saakka.
Leinon luonnehdinta on mielestäni oikean suuntainen. Ponsi ei ole lakisäännös,
mutta sillä on oikeudellisen periaatteen piirteitä sen velvoittaessa kiistan osapuolia
kirkon ykseyden vaalimiseen ja pidättymiseen virkamiesoikeudellisesti moititta-
vasta käyttäytymisestä. Ponnella on samalla uskonyhteisölle ominainen pastoraal-
linen luonne.¹¹ Tämän lisäksi olen omasta puolestani vakuuttunut siitä, ettei pon-
nella missään tapauksessa voitu riistää naispappeuden torjutilta esimerkiksi oike-
utta hakea pappisvihkimystä ja toimia pappena¹², muttei heille myöskään perus-
tettu uusia oikeuksia, esimerkiksi oikeutta kieltäytyä virkatehtävistä tai vaikeuttaa
yhteistyötä seurakunnissa. Kirkolliskokous ei kuitenkaan ole täsmällisesti määri-
tellyt, mitä ponnien ilmaisema toiminnan vapaus käytännössä tarkoittaa. Kaiken
kaikkiaan ponsi on liian yleisluonteinen, jotta siitä voitaisiin johtaa täsmällisiä
kirkko-oikeudellisia normeja tai selkeitä menettelyohjeita.

⁹ Ponsia on siteerattu lukuisia kertoja, mutta toistettakoon se vielä tässä: ”Myös niillä kirkon jäse-
nillä ja viranhaltijoilla, jotka suhtautuvat torjuvasti pappisviran avaamiseen naisille, tulee edelleen
olla kirkossamme toiminnanvapaus ja mahdollisuus tulla vihityksi ja nimitetyksi Suomen evanke-
lis-luterilaisen kirkon eri virkoihin. Kaikki kirkon jäsenet ja viranhaltijat ovat yhdessä vastuussa
siitä, että muutoksen aiheuttamat vaikeudet pyritään voittamaan keskinäisen yhteistyön avulla ja
kirkon ykseyttä vaalien.” Kirk.kok. pöytäkirja, syysistuntokausi 1986; 34 §. Sariolan esityksen
taustana oli piispainkokouksen lausunnossa, joka koskee perustevaliokunnan mietintöä n:o 1/1986,
esitetty ponsi perusteluineen. Kirk.kok. pöytäkirja, syysistuntokausi 1986; liite III; piispainkouk-
sen lausunto n:o 1/1986.

¹⁰ Kirk.kok. keskustelupöytäkirja, syysistuntokausi 1986 (6.11.1986; § 34), s. 229–247.

¹¹ *Leino* 2005, 30, 169.

¹² Tässä yhteydessä on korostettava, ettei kenelläkään ole *oikeutta* pappeuteen, vaan kirkko *kutsuu*
itselleen pappeja tiettyjä menettelyjä käyttäen. Papiksi kutsuttavalla ei myöskään ole oikeutta mää-
rätä, keitä muita kirkko saa kutsua papeiksi tai keitä muita saa olla samalla kertaa papiksi vihittä-
vinä.

Näin on palattu pohdiskelujen alkuun. Mitä *oikeuden* käsite merkitsee kirkossa yleensä ja esimerkiksi pohdittaessa kirkkolainsäädännön noudattamista koskevaa erimielisyyttä, joka johtuu opillisista näkemyseroista? Kirkko-oikeudessa on kysymys yhteisistä ”pelisäännöistä”, joista on välttämätöntä päättää ja joista on tehty päätökset määrättyjä muotoja noudattaen. Tämä ei merkitse, että kaikkien olisi pakko *ajatella* kaikista teologisista kysymyksistä samalla tavalla. Oikeudellisen säätelyn kohteena myös kirkko-oikeudessa ovat ihmisten *teot*. Enemmistön kannasta poikkeava teologinen mielipide ei oikeuta rikkomaan yhteisiä pelisääntöjä. Kirkon uskonyhteisöluonteen kannalta on toki ongelmallista, jos mielipidevähemmistö juridisin sanktioin pakotettaisiin menettelemään omantuntonsa vastaisesti. Vaikka tämä ongelmallisuus tunnustetaankin, konkreettiset teot voivat silti ylittää kirkon ”sietorajan” oikeudellisesti merkitsevällä tavalla. Sekä kirkkolainsäädännön että yhteiskunnallisten lakien säännökset ovat joka tapauksessa voimassa.

Kirkkolainsäädännön pätevyyttä ja sitovuutta koskevat periaatteelliset kiistat pohjautuvat yleensä erimielisyyksiin Raamatun ja tunnustuksen tulkinnasta. Absoluuttista raamatullisuutta ei ole. Yksilöllinen omatunto ei voi olla pyhempi tai erehtymättömämpi kuin kirkon yhteinen uskon taju. Oppia koskevilla omantunnon vakaumuksilla on myös erilainen objektiivinen painavuus suhteessa kirkon opin keskukseen ja kokonaisuuteen. Esimerkiksi virkakäsitys ei ole sillä tavalla keskeinen pelastuksen perusteita (esimerkiksi vanhurskauttamisoppia) koskeva asia, että sitä koskevan erimielisyyden olisi välttämätöntä muodostua kirkkoa hajottavaksi. Tämän tyyppinen opillinen ja teologinen arviointi on aina tehtävä kirkon omasta toimesta.

JOHTOPÄÄTÖKSIÄ

Kirkon hengellinen tehtävä on ylhäältä annettu, ei harkinnanvarainen. Tämän tehtävän hoitamiseksi tarvitaan kirkon järjestys jäsentyneenä kokonaisuutena. Kirkko-oikeus eli kirkon oikeudellinen järjestysmuoto on kirkon hengellisen tehtävän toteuttamiseksi tarvittavan järjestyksen ilmaisemista sitovien normien ja päätösten muodossa. Kirkko-oikeus ilmentää kirkon uskoa ja on välttämätön kirkon hengellisen tehtävän hoitamiseksi. Tällä tavoin historiallisen kirkkoyhteisön kirkkolainsäädäntö on osa kirkon varsinaista olemusta. Sitä ei voida pitää toisarvoisena tai syrjäyttää kirkon hengelliseen olemukseen vedoten. Kunkin kirkkoyhteisön on ollut välttämätöntä valita jokin oikeudellisen järjestysmuodon toteutustapa eli tehdä tietyt päätökset kirkon järjestyksen realisoimisesta ja soveltamisesta. Kirkon oikeudellisen järjestysmuodon kokonaisuuteen voidaan lukea kirkon opillista perustaa, kirkon hengellisen tehtävän hoitamista sekä kirkon hallintoa koskevat päätökset. Kirkko-oikeudellisesti ovat toisistaan erottamattomia yhtenäisenä kokonaisuutena kirkon oppi (Faith) ja kirkon järjestys (Order).

Kirkko-oikeuden suhde yhteiskunnalliseen oikeuteen on merkittävä periaatekysymys, ja käytännön tasolla se on aina ratkaistava jotenkin. Kirkon tulee pitää kiinni siitä, että valtiolta ei anna valtuutusta kirkon olemassaololle ja sen tehtävän hoitamiseksi. Valtio ei voi määritellä kirkon oppia eikä hallita evankeliumin julistamista. Kirkkolainsäädäntö on teologiselta kannalta legitiimiä sääätämisyjärjestyksensä valtiosidoksesta riippumatta, jos se perustuu kirkon opillisiin perusteisiin ja palvelee kirkon hengellisen tehtävän toteuttamista.

Kirkkolainsäädännön on perustuttava kristinuskon perusteisiin, Raamattuun ja apostoliseen uskoon. Tämä on sellaisenaan itsestään selvää, mutta sen toteuttaminen normeina ja ratkaisuina merkitsee välttämättä Raamatun tulkitsemista. Raamatun tulkinnan kriteerinä on usko Kristukseen eli kristillinen usko itsessään, ja tätä kriteeriä voidaan nimittää myös kirkon opin apostolisuudeksi. Kirkon yhteinen tulkinta Raamatusta eli kirkon oppi ja tunnustus ilmaistaan yhteisen uskon tajun perusteella. Kirkon oppi on dynaaminen kokonaisuus, jonka puitteissa eri opinkohdilla on erilainen asema suhteessa opin keskukseen ja kokonaisuuteen. Tällöin myös erilaisilla opillisilla käsityksillä ja vakaumuksilla on erilainen painavuus.

Kirkkolainsäädännön sitovuus perustuu pohjimmaltaan henkilökohtaiseen sitoutumiseen kirkkoon yhteisönä ja on tällaisena nimenomaan omantunnon kysymys. Oikeudellisen säätelyn kohteena myös kirkko-oikeudessa ovat ihmisten teot. Sisäiseen sitoutumiseen ei voida pakottaa sanktioilla, mutta sen lakatessa asianomaisen on itse tehtävä tarvittavat johtopäätökset. Yksilölliseen omaantuntoon vetoaminen ei ole kiistaton tai riittävä peruste kieltäytyä kirkon päätösten noudattamisesta silloin, kun myös enemmistö kirkossa nojautuu uskoon ja omaantuntoon-

sa. Yksilöllinen omatunto ei voi olla pyhempi tai erehtymättömämpi kuin kirkon yhteinen uskon taju. Omaantuntoon vedottaessa on nöyryyttävä myöntämään, että se on syntiinlankeemuksen vaurioittama. Kristityn omatunto ei ole tämän tosiasian yläpuolella. Myöskään enemmistö kirkossa ei ole erehtymätön. Kirkon on kuitenkin välttämätöntä tehdä ratkaisuja ja uskallettava ottaa myös erehtymisen riski.

Kun jokin opillinen kiista koskee Raamatun ja tunnustuksen tulkintaa, absoluuttista raamatullisuutta ole. Kenties on niin, ettei opillisiin käsityksiin perustuviin kirkko-oikeudellisiin erimielisyyksiin ole kiistatonta – kaikkein vähiten ulkonaiseen pakkoon – perustuvaa ratkaisua, joka tyydyttäisi kaikkia. Tämä johtuu siitä, ettei ole olemassa meihin nähden ulkopuolista ”Arkhimedeen pistettä”, joka olisi kirkkolainsäädännön objektiivinen mitta ja erehtymätön erotuomari. Tässä ei ole kysymys vain siitä, ettei historiallinen luterilaisuus tunnusta erehtymätöntä kirkollista oppiauktoriteettia, vaan ettei sellaista periaatteessakaan voi olla. Kirkko-oikeus ei ole absoluuttista. Ratkaisut on välttämätöntä tehdä jollakin menetelmällä, mikä merkitsee asioista sopimista. Tämä ei sulje pois kirkkolainsäädännön legitimitetin jatkuvaa kriittistä arvioimista teologisin perustein, vaan päinvastoin tekee sen välttämättömäksi. Kirkko-oikeudessa päädytään täten kriittiseen teologiseen oikeuspositivismiin.

Kaikki edellä sanottu merkitsee ponnistelua uskon alkulähteille aina uudelleen ja uudelleen. Kirkon on kuitenkin päätettävä, miten yhteinen uskon taju ilmaistaan ja mitä johtopäätöksiä siitä tehdään. Kristukseen uskomisen sisältää uskon myös siihen, että hän johdattaa kirkkoaan ja on luvannut olla kaikki päivät kirkossaan läsnä.

Lyhenteet

EIF

Encyclopaedia Iuridica Fennica. Suomalainen oikeustietosanakirja. VII. Oikeuden yleis-tieteet. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julk. C-sarja n:o 30. Helsinki.

SLY

Suomalainen Lakimiesyhdistys

TA

Teologinen Aikakauskirja – Teologisk Tidskrift

VALIKOIMA KIRJALLISUUTTA

Aarnio, Aulis

1989 Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY, Porvoo – Helsinki – Juva.

1999 Lakipositivismi. – EIF VII, 430–434.

Bekennnisschriften

1979 Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Hrsg. im Gedenkjahr der Augsburgischen Konfession 1930. 8. Aufl. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Gassmann, Günther & Hendrix, Scott

2005 Johdatus luterilaiseen tunnustukseen. Suom. Tiina Ahonen ja Jaakko Ru-sama. Kirjapaja, Helsinki.

af Hällström, Gunnar & Laato, Anni Maria & Pihkala, Juha

2005 Johdatus varhaisen kirkon teologiaan. Kirjapaja, Helsinki.

Juntunen, Hannu

2000 Oikeuden idean teologiset perusteet. Oikeusteologian hahmottelua demo-kraattisen oikeusjärjestyksen teologisena kritiikkinä. Kauppakaari, Helsin-ki.

2003 Lopussakin on sana. Kirkko-oikeus teologisen oikeuspositivismin näkö-kulmasta. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julk. 236. Helsinki.

2005 Onko kirkko demokraattinen yhteisö? – Kirkko – Taide – Viestintä. Mark-ku Heikkilän juhlakirja, toim. Sari Dhima. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toim. 197. Helsinki. 46–56.

2006 Oikeuden teologinen teoria. – Oikeus 2/2006, 200–204.

Jyränki, Antero

1989 Lakien laki. Perustuslaki ja sen sitovuus eurooppalaisessa ja poh-joisamerikkalaisessa oikeusajattelussa suurten vallankumousten kaudelta toiseen maailmansotaan. Kauppakaari, Helsinki.

2003 Valta ja vapaus. Valtiosääntöoikeuden yleisiä kysymyksiä. 3. laaj. ja uud. p. Talentum, Helsinki.

- Kirkkojärjestyskomitean mietintö
1979 Kirkolliskokouksen 30.12.1974 asettaman komitean mietintö.
Pieksämäki.
- Kirkolliskokous
1986 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Pöytäkirja. Syysis-
tuntokausi 1986. Pieksämäki.
1986 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Keskustelupöytäkir-
ja. Syysistuntokausi 1986. Pieksämäki.
- Klami, Hannu Tapani
1999a Oikeusfilosofia. – EIF VII, 699–703.
1999b Oikeusteoria. – EIF VII, 855–857.
- Kuula, Kari
2002 Onko naispappuus epäraamatullista? – Crux 7/2002, 23–26.
- Leino, Pekka
2002 Kirkkolaki vai Laki kirkosta. Väitösk. SLY julk. A-sarja N:o 231. Helsin-
ki.
2003 Kirkko ja perusoikeudet. SLY julk. E-sarja N:o 6. Helsinki.
2003b Rekisteröity parisuhde ja kirkko. – TA 3/2003, 205–214.
2005 Kirkon oikeudelliset normit. Johdatus Suomen evankelis-luterilaisen kir-
kon oikeuteen. SLY julk. E-sarja N:o 12. Helsinki.
- Makkonen, Kaarle
1998 Luentoja yleisestä oikeustieteestä. Yleisen oikeustieteen laitoksen
julk. 16. 3. laitos. Helsinki.
- Närhi, Paula
2006 Kun alttari erottaa. Erilaisten pappisvirkaa koskevien näkemysten aiheut-
tamattam ristiriidat Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Kirkon tutki-
muskeskuksen julk. 94. Tampere.
- Rousseau, Jean-Jacques
1996 Du contrat social ou principes du droit politique et autres écrits autour du
Contrat social. Le livre de poche. Classiques de la philosophie. Librairie
Générale Française, Paris 1996.
1998 Yhteiskuntasopimuksesta eli valtio-oikeuden johtavat periaatteet.
Suom. ja johdanto J. V. Lehtonen. 4.p. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Siltala, Raimo
2001 Johdatus oikeusteoriaan. Forum Iuris. Helsingin yliopiston oike-
ustieteellisen tiedekunnan julkaisut.
- Sohm, Rudolf
1892 Kirchenrecht. Erster Band. Die geschichtlichen Grundlagen. Ver-
lag von Duncker & Humblot, Leipzig.
- Sprengler-Ruppenthal, Anneliese
1989 Kirchenordnungen. II. Evangelische. II/1. Reformationszeit. –
Theologische Realenzyklopädie. Hrsg. von Gerhard Müller. Wal-
ter de Gruyter, Berlin – New York. XVIII. 670–703.

- Strömholm, Stig
1989 Länsimaisen oikeusajattelun historia. Suom. Raimo Siltala. Suomen Lakimiesliiton kirjasarja N:o 103. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.
- Toiviainen, Kalevi
1989 Ekklesiologisia kysymyksiä kirkkolakiehdotuksen äärellä. – TA 2/1989, 115–119.
- Träskman, Gunnar
1989 Harhaoppi kirkko-oikeudellisena ongelmana. – TA 2/1989, 149–155.
1990 Kyrkorätten som teologi. – TA 6/1990, 507–510.
- Tunnustuskirjat
1990 Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjat. SLEY-kirjat, Helsinki 1990.
- Työn johtaminen, työyhteisön kehittäminen ja työturvallisuus
2006 Työn johtaminen, työyhteisön kehittäminen ja työturvallisuus. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokouksen 10.2.2004 asettaman työryhmän mietintö. Suomen ev.-lut. kirkon keskushallinto. Sarja B 2006:2.

LIITE 1.

Teologinen oikeuspositivismi¹

Teologisen oikeuspositivismin pohjaksi esitän käsitteellisinä paradigmoina seuraavat kolme näkökulmaa, joiden väitän sisältävän adekvaattia, joskaan ei toki ainoaa mahdollista tulkintaa kristinuskon ajatussisällön kokonaisuudesta.

1. *Paradoksi*. Filosofisena terminä paradoksilla tarkoitetaan ajatusta tai väitettä, joka sisältää itsessään loogisen ristiriidan. Kristinuskon ydinmysteeri, Kristuksen ihmisyyys ja samalla jumaluus on itsessään paradoksi eli ajatuksellinen mahdottomuus. Jumalan salattu, transsendenttinen olemus ja meidän tajuttavissamme oleva immanenttinen todellisuus yhtyvät toisiinsa. Luodussa todellisuudessa Jumala itse on läsnä salatulla, järjellemme käsittämättömällä tavalla.

2. Oikeuden olemuksen teologisen tulkinnan apukäsitteeksi olen konstruoinut *jumalasuhteen eksistentiaalisen todellisuuden* ontin kategoriaan. Luomisuskon pohjalta todellisuuden eli olevaisen kokonaisuus voidaan jaotella esimerkiksi seuraavasti: 1) empiirisesti havaittava reaalimaailma eli fyysinen, biologinen ja psyykkinen todellisuus, 2) henkinen todellisuus eli ihmishengen ideat (logiikka, matematiikka, tiede, valtio, oikeus ja arvot), 3) jumalasuhteen eksistentiaalinen todellisuus eli *ihmisen luotuisuus ja koko eksistenssi suhteessaan Jumalaan*. Koko ihmisyyys, myös synty, on ihmisen jumalasuhteen eksistentiaalista todellisuutta, koska koko ihminen on Jumalan luoma ja pelastama ja tämän perusteella erityissuhteessa Jumalaan. Tähän ontin kategoriaan sisältyy samanaikaisesti myös empiirisen reaalimaailman ja henkisen todellisuuden entiteettejä. Tätä kokonaisuutta voidaan luonnehtia paradoksina, jossa transsendenssi ja immanenssi yhtyvät. – Jumalasuhteen eksistentiaalisen todellisuuden ontin kategoria on käsitteenä tietysti mielekäs vain Jumala-uskon pohjalta.

3. Kristinuskoa voidaan luonnehtia uskona *Jumalan tahdon* toteutumiseen. Kolmiyhäinen Jumala on ilmaissut tahtonsa luojana ja pelastajana. Jumalan tahto suhteessa ihmiseen ilmenee pelastustahdon lisäksi myös lakina, jonka ilmaisevat Raamatussa – sen kokonaisuus ohella – tiivistetyksi sekä dekalogi että rakkauten kaksoiskäskey ja kultainen sääntö. Myös yhteiskunnallisen oikeuden perusteita voidaan pohtia Jumalan tahdon toteutumisen kannalta.

¹ Tämän katsauksen pohjana on eri yhteyksissä julkaisemiani tekstejä. Näistä varhaisin on yhteiskunnallisen oikeuden perusteita tarkasteleva kirjani *Oikeuden idean teologiset perusteet* (2000), jossa en tosin vielä käyttänyt teologisen oikeuspositivismin nimeä. Ks. myös artikkelini *Oikeuden teologinen teoria* (2006). Tilan säästämiseksi olen tästä koosteesta jättänyt kirjallisuusviitteet pois. Näitä viitteitä sisältyy mm. esipuheessa mainittuun kirjaani *Lopussakin on sana* (2003).

Mitä oikeus on?

Pohjaksi jatkolle on aiheellista pohtia oikeusfilosofian keskeistä peruskysymystä, *mitä oikeus on*. Oikeusfilosofiaan liittyväksi taustaksi voidaan valita *oikeuspositivismin* ja *luonnonoikeusajattelun* vastakkaisuus. Näiden kahden asettaminen vastakkain on oikeusfilosofisestikin yksinkertaistava pelkistys, mutta sen avulla on mahdollista lähestyä myös oikeusteologisesti sekä oikeuden ontologista olemusta koskevaa ongelmaa että oikeuden periaatteellista sisällöllistä oikeellisuutta eli legitimitettä. – Koska luonnonoikeuden käsitteellä usein viitataan tiettyihin koulukuntiin, käytän mieluummin termiä *ylipositivinen oikeus* tarkoittamaan yleisesti oikeuden perusteita, joiden ajatellaan olevan säädännäisen oikeuden ”takana” tai ”yläpuolella”.

Oikeuspositivismin mukaan oikeus muodostuu oikeassa järjestyksessä säädetyistä oikeusnormeista. Oikeuspositivismia voidaan tulkita siten, että oikeudellinen todellisuus nähdään identtisenä positiivisen oikeuden kanssa. Luonnonoikeusajattelun mukaan oikeaa oikeutta voivat olla vain legitiimit oikeusnormit. Täten myös oikeuden perustana olevat ylemmät periaatteet ovat välttämätön osa oikeudellista todellisuutta itseään.²

Oikeudellinen todellisuus koostuu oikeudellisista ilmiöistä. Näitä ovat 1) oikeus ideaalitodellisuuden ilmiönä eli käsitteenä ja käsityksinä sekä 2) oikeuden ilmeneminen reaalityodellisuudessa ihmisyyhteisöjen positiivisina oikeusjärjestyksinä sekä oikeudellisina käytäntöinä.

Esitän oikeusfilosofisen väitteen, että oikeus ideaalitodellisuuden ilmiönä ja positiivinen oikeus ovat oikeudellisen todellisuuden ilmiöinä sisäkkäin, elleivät suorastaan sama asia, koska säädännäinen oikeus ilmentää aina tiettyjä käsityksiä oikeudesta ja sen perusteista. Koska oikeus normatiivisena todellisuutena on välittömästi havaittavan todellisuuden ”takana” tai ”yläpuolella”, se on itsessään ilmiönä ylipositivinen siten, että se on ideaalimaailman henkistä todellisuutta, joka ilmenee meille ajatuksina ja mielteinä. Oikeuden käsite on *ihmiselle ominainen idea*, joka sisältää sekä välttämättömyyden postulaatin että intention. Positiivinen oikeus kuuluu reaali maailmaan, jota voidaan tutkia empiirisesti. Samalla positiivinen oikeus on myös ideaalimaailman henkistä todellisuutta eli ihmisen ajatuksia, ja sen perustana on aina tiedostettuja tai lausumattomia periaatteita.

Ylipositivisesta oikeudesta puhuttaessa tarkoitetaan maailmankatsomuksellisia lähtökoh-
tia, joihin eettiset periaatteet perustuvat, ja jotka puolestaan ovat yhtäältä moraalin ja toisalta oikeuden perustana.³ Teologiseksi oikeuspositivismiksi nimittämäni näkemyksen

² Kreikkalaiset ajattelijat hahmottivat jo 400-luvulla eKr. luonnonoikeusajattelun päävaihtoehdot, jotka eri variaatioina ovat toistuneet länsimaisessa oikeusfilosofiassa: 1) luonnonoikeus perustuu jumalalliseen tahtoon tai 2) elollisten olentojen luonnollisiin ominaisuuksiin, tai 3) oikeusjärjestys määräytyy ihmisjärjen pohjalta. *Strömholm* 1989, s. 17–18.

³ Tarkoitan *moraalilla* käsityksiä hyvästä ja pahasta tai oikeasta ja väärästä sekä velvollisuuksista, ja näiden käsitysten mukaista toimintaa. *Etiikalla* puolestaan tarkoitan oppia moraalin perusteista eli millä periaatteellisella perusteella jonkin ajatellaan olevan oikein tai väärin, hyvää tai pahaa tai velvollisuutena. Etiikalla tarkoitetaan myös moraaliin ilmiönä kohdistuvaa tieteellistä tutkimusta samoin kuin moraalifilosofiaa eli moraalin käsitteellistä analyysia ja sen perusteiden filosofista tutkimista. Ihmiskunnan keskuudessa on erilaisia käsityksiä moraalista ja etiikasta. Tämä puolestaan johtaa kysymykseen etiikan mahdollisesta yleispätevyydestä. Väitän, että etiikan pohjana on aina *usko* johonkin, joko uskonnollinen usko tai muu maailman- tai elämäkatsomus. Kysymyk-

keskeisiä väitteitä on, ettei ole olemassa ylipositiivista oikeutta ikään kuin irrallaan positiivisesta, vaan edellinen sisältyy jälkimmäiseen oikeudellisen todellisuuden kokonaisuudessa. Tätä voidaan myös luonnehtia *positiivisen ja ylipositiivisen oikeuden ontillisena samuutena*.

Oikeudellinen todellisuus on teologisesta näkökulmasta paradoksaalinen kokonaisuus. Luomiseen ja yleiseen ilmoitukseen perustuvana omatunto viittaa transsendenssiin ja on samalla dialektisesti myös ihmisyyteen immanenttisesti kuuluva. Tämä paradoksi merkitsee, ettei voida erottaa toisistaan oikeuden jumalallista perustaa (*divinum*) ja inhimillistä ilmenemistä (*humanum*) ainakaan meidän tajuamamme oikeuden, saati yksittäisten oikeusnormien tasolla. Oikeuden idea henkisenä todellisuutena on osa Jumalan luomaa ihmisyyttä. Tällä tavoin ajateltuna oikeus on sekä jumalasuhteen eksistentiaalista todellisuutta että samalla ihmisen mielen luomus. Oikeutta voidaan tarkastella Jumalan tahdon toteutumisen näkökulmasta, mutta se ilmenee yhteiskunnan oikeusjärjestyksenä, jota puolestaan voidaan rationaalisesti tarkastella kokonaan inhimillisenä, henkisen todellisuuden luomuksena.

Raamatullisen luomisuskon mukaan ihmisen luotuun olemukseen sisältyy *omatunto* eli käsitys oikeasta ja väärästä sekä pyrkimys näiden erottamiseen toisistaan. Perinteisessä kristillisessä kasvatuksessa on opetettu, että omatunto on ”Jumalan ääni ihmisen sisimmässä”. Kristinuskon perusteiden kannalta omalletunnonle ei kuitenkaan voida tunnustaa *ehdotonta* erehtymättömyyttä. Ilmiselvä tosiasia on, että omatunto ilmenee ihmiskunnan keskuudessa erilaisina käsityksinä oikeasta ja väärästä. Vielä olennaisempaa kuitenkin on, että myös omatunto on *syntiinlankeemuksen* vaurioittama. Synti ei ole vain yksilön jumalasuhteen uskonnollinen ongelma, vaan ilmenee myös aktiivisena pahuutena, jolla usein on suora yhteiskunnallinen vaikutus. On täysin perusteltua puhua myös *rakenteellisesta synnistä* eli synnin ilmenemisestä ylikysilöllisellä tasolla.

Syntiinlankeemuksen takia sen enempää yksilöllä kuin yhteisölläkään ei ole *erehtymätöntä* Jumalan tahdon tuntemista eikä virheetöntä moraalialia, vaikka voikin olla oikeita eettisiä periaatteita ja myös oikeita tekoja. Mikään käsityksemme ylipositiivisesta oikeudesta ei voi olla positiivisen oikeuden *absoluuttinen* mitta. Luterilaisessa teologiassa on sanottu, että Jumalan kuva ihmisessä on synnin turmelema muttei kadonnut. Ihminen on syntiinlankeemuksesta huolimatta oman elämänsä ja tekojensa vastuullinen subjekti.

Säädännäinen oikeusjärjestys ei ole erehtymätön, mutta se on kuitenkin *ainoa, mikä meillä on*. Tämä tosiasia johtaa kohti käytännön ”lakipositivismia”: yksilöllinen omatunto ei ongelmatilanteissa a priori ole pätevämpi tai pyhempi kuin yhteisöllinen moraalitaju ja siihen perustuva lainsäädäntö, muttei enemmistökään välttämättä ole oikeassa. Mikään teologisin argumenteinkaan perusteltu käsitys oikeudesta ei ole erehtymättömästi identtinen Jumalan tahdon kanssa eikä voi olla positiivisen oikeuden *absoluuttinen* mitta.

Olemme päätyneet paradoksiin: oikeuden ylipositiivinen eli uskon varainen ja eettinen perusta on oikeuden välttämätön postulaatti ja sisältyy oikeudelliseen todellisuuteen. Ilman legitimizeettia oikeusjärjestys ei ole mielekäs ja sitä on jatkuvasti arvioitava periaatteelli-

sessä on sisäinen vakuuttuneisuus oikean ja väärän pohjimmaisista perusteista, joiden oikeellisuutta ei voida todistaa tieteellisesti ainakaan kiistattomalla tavalla.

sen oikeellisuuden näkökulmasta. Samalla on sekä historiallisilla että teologisilla perusteilla pakko tunnustaa ihmisen moraalitajun relatiivisuus. Oikeuden jumalallisuus on samalla sen inhimillisyyttä. Ilman sisällöllistä legitimizeettiä oikeus ei ole mielekäs. Yhteiskunnan oikeusjärjestyksestä on kuitenkin kyettävä *sopimaan*. Tuloksena on siis paradoksaalisesti oikeuspositivismi.

Oikeuden intentionaalinen legitimizeetti

Oikeuden käsitteeseen liittyy ajatus intentiosta; oikeus on aina olemassa jotakin *tarkoitusta* varten. Teologisesta näkökulmasta ihmisen luotuisuuteen sisältyvä moraalitaju eli omatunto liittyy luomisessa ihmiselle annettuun *tehtävään*. Tämän takia oikeuden periaatteellista sisällöllistä oikeellisuutta eli legitimizeettiä on perusteltua tarkastella samanaikaisesti sekä oikeuden intentionaalisuuden että moraalitajun sisällön näkökulmasta. Oikeuteen sisältyy pyrkimys tiettyjen *arvojen* toteuttamiseen.

Miten arvoista voidaan tietää ja mihin ne perustuvat? Tämä problematiikka on myös teologisesti tärkeä, koska kristinuskon ajatussisältöön kuuluu käsityksiä oikeasta ja väärästä samoin kuin tämän erottelun jumalallisista perusteista ja merkityksestä ihmisenä olemiselle. Jatkuvasti on pidettävä mielessä myös ihmiselle ominainen, syntiinlankeemuksesta johtuva moraalinen vajavuus ja suoranainen pahuus.

Arvofilosofian klassinen kysymys on ollut, ovatko arvot objektiivisia eli yksilöstä riippumattomia, itsessään olemassa olevia tosiasioita, vai ovatko ne pelkästään arvoväitteen esittäjän subjektiivisia mielipiteitä. Arvojen objektiivisuutta on tärkeää kysyä siinä mielessä, onko mahdollista mielekkäästi keskustella niiden *rationaalisesti perusteltavasta yleispätevyydestä*. Tällöin mielessäni on oikeusfilosofinen kysymys oikeuden legitimizeetin perusteltavuudesta.

Oikeuden käsitettä käytettäessä edellytetään presuntiona, että oikean ja väärän välillä täytyy olla jokin ero. Arvojen ja oikeuden välttämättömän yhteyden osoittaa jo se arvosubjektivismiin perusteluksi esitetty empiirinen fakta, että yksilöt ja ryhmät ovat arvoista eri mieltä, jolloin yhteiskuntien on pakko tavalla tai toisella *päittää* yhteisesti noudatettavasta oikeudellisesta normistosta. Olkoot arvot objektiivisia tai subjektiivisia, oikeudessa on joka tapauksessa aina kysymyksessä arvojen valinta ja päätökset niiden toteuttamisesta. Tässä on nähtävissä oikeuden paradoksaalinen olemus: oikeudeksi sanottu on aina positiivista, mutta siltä on edellytettävä sisällöllistä legitimizeettiä.

Kysymykseen tiettyjen moraaliarvojen universaalisesta yleispätevyydestä ei liene tieteellisesti vakuuttavaa saati kiistatonta vastausta. Oikeuden legitimizeetin perustaa ei kenties voida lopullisesti ratkaista tieteellisesti eli empiirisesti tai loogisesti esimerkiksi sen perusteella, että jotakin yleisesti pidetään arvona tai että arvo olisi filosofisesti todettavissa objektiiviseksi entiteetiksi. Oikeuden legitimizeetin pohjimmainen arvoperusta on aina tavalla tai toisella *uskon* varainen ja tässä mielessä subjektiivinen. Tieteellisesti voidaan sen sijaan selvittää, mitä arvoväitteitä kyseisen uskon perusteella on tehty sekä perustuuko jokin arvoväite johdonmukaisesti kyseiseen uskoon tai maailmankatsomukseen.

Eettiset periaatteet, joista sekä oikeus että moraalit ovat johdettavissa, eivät ole yksiselitteisiä vaan vaativat tulkintaa, ja niiden pohjalta voidaan tehdä täysin vastakkaisiakin johtopäätöksiä. Myös eettisten periaatteiden pohjana olevat uskonnot ja maailmankatsomukset ovat yleensä moniulotteisia ilmiöitä, ja niiden omat asiantuntijat saattavat tehdä varsin erilaisia johtopäätöksiä uskostaan tai katsomuksestaan.

Oikeus on historiallinen, inhimillinen ilmiö, joka aikain kuluessa tarkistaa itse itseään. Tämä ajatus on sopusoinnussa myös teologiseen oikeuspositivismiin sisältyvän, ylipositiivisen ja positiivisen oikeuden ontista samuutta koskevan oletuksen kanssa. Voidaan pitää mahdollisena myös olettamusta, että *on olemassa* absoluuttinen ylipositiivinen oikeus eli jokin, mikä on ehdottomasti oikeaa tai väärää, vaikkei tätä voitaisikaan todistaa loogisesti tai muutoin tieteellisen evidenssin vaatimalla tavalla, eikä myöskään tulkita ylipositiivista oikeutta erehtymättömästi. Erilaisten moraalikäsitteiden ristiriitojen osalta ei käytännössä ole muuta mahdollisuutta kuin sopia asiasta oikeusjärjestyksen muotoilussa.

Teologinen oikeuspositivismi ja kirkko-oikeus

Jumalallisen ja inhimillisen paradoksaalinen yhteys pätee sekä kirkko-oikeuteen että yhteiskunnalliseen oikeuteen. Kirkko-oikeuden kvalitatiivinen omalaatuisuus perustuu kirkon olemassaolon uskonvaraisiin perusteisiin sekä kirkon hengelliseen tehtävään, joille ei ole vastinetta yhteiskunnallisen oikeuden alueella. Henkisen todellisuuden ja jumalasuhteen eksistentiaalisen todellisuuden ontisten kategorioiden sekä paradoksin teologian näkökulmista yhteiskunnallinen oikeus ja kirkko-oikeus ovat kuitenkin samaa olemusta. Tämä olemuksellinen samuus koskee erityisesti legitimitettä, johon sekä kirkko-oikeuden että yhteiskunnallisen oikeuden osalta on teologisesta näkökulmasta sovellettava teologisesti perusteltuja, kaiken oikeudeksi sanotun legitimitetin kriteereitä. Kirkko-oikeuden arviointi legitimitetin kriteereillä johtaa havaitsemaan, etteivät kirkko eikä sen oikeudelliset ratkaisut ole erehtymättömiä.

Kirkko-oikeuden ylipositiivinen perusta eivät ole sellaisinaan Raamattu, dogma tai tunnustus teksteinä ja tekstikokoelmina, vaan *kristillinen usko* itsessään kirkon järjestyksen ja oikeudellisen järjestysmuodon uskon varaisena kriteeristönä. Samalla tämä viittaa kirkko-oikeudelliseen positivismiin: kirkon on tehtävä oikeudellista järjestysmuotoaan koskevat päätökset uskonsa perusteella. Kirkon oikeudellinen järjestysmuoto on olemassa palvelemaan kirkon tehtävää eli kirkkoa itseään, joka on evankeliumin julistamista, sakramenttien jakamista sekä toimimista uskon ja rakkauden yhteisönä. Kristillisestä uskosta eli kirkon ylipositiivisesta perustasta johdetaan positiivisiin tekstikokoelmiin, opillisiin lausumiin sekä kirkon oikeudellista järjestysmuotoa koskeviin ratkaisuihin tekemällä tietyt päätökset.

Kristillinen usko perustuu *Jumalan ilmoitukseen*. Jumalan ilmoitus on uskon kohde eikä tieteellisesti todistettavissa, mutta tämä usko sisältää vakaumuksen, että ilmoitus on itsessään objektiivinen eli ihmisestä riippumaton. Sen on kuitenkin tultava empiriaan, jotta yleensä voidaan puhua ilmoituksesta. Ilmoitus kohtaa ihmisen tajunnan ja aktualisoituu siinä eli reseptiossa. Tämä näkemys ei tällaisenaan sisällä väitettä, ettei ilmoitus olisi todellisuutta tai että ihminen voisi omalla uskonnollisella kokemuksellaan määritellä ilmoituksen sisällön. Kristinuskon mukaan sen omana perustana ei ole mikään teksti, oppi tai filosofia eli tietty lauseiden kokoelma, muttei myöskään yksilöllinen tai yhteisöllinen uskon kokemus, vaan historiallinen henkilö Jeesus Kristus ja häneen liittyvä tapahtumasar-

ja. Mikään opillinen tai muu inhimillinen lause tai teksti ei ole absoluuttinen totuus yli-olevaisesta eli transsendenttisestä Jumalasta. Kukaan ei absoluuttisesti tunne Jumalan tahtoa tai hänen ajatuksiaan. Kuitenkin Jumalan ilmoitus ilmenee meille jumalallisen ja inhimillisen paradoksaalisena samuutena. Samalla kun uskotaan Jumalan ilmoitukseen, tämä usko ilmaistaan inhimillisellä kielellä uskonnollisen kokemuksen perusteella.

Kristillisten dogmien syntyhistoria osoittaa, miten kirkon oppi on syntynyt tarpeesta määrittellä uskon sisältö mahdollisimman täsmällisesti sekä rajata pois kristinuskon vastaiset ja siitä olennaisesti poikkeavat katsomukset. Kirkon on ollut päätettävä sekä Raamatun kaanonista että opin ohjeellisesta, käsitteellisestä muotoilusta. Näitä päätöksiä ei ole ollut ennalta valmiina.

Dogmaattiset lausumat ovat uskon verbalisointia sekä Kristuksessa tapahtuneen Jumalan erityisen ilmoituksen eli Kristuksen persoonan ja työn käsitteellistä tulkintaa. Tällainen ”dogmaattinen positivismi” johtaa osaltaan kohti tietyllä tavalla positivistista käsitystä kirkko-oikeudesta, joka oppilausumien ohella on toisenlainen tapa käsitteellisesti tulkita kirkon yhteistä uskon kokemusta. Kirkko-oikeudellisiin kysymyksiin ei ole ratkaisua, joka tulisi valmiina kirkon jäsenten ulko- tai yläpuolelta, vaan ratkaisuista on aina sovittava ihmisten tekemin päätöksiin. On selvää, että jotkut kirkko-oikeuteen liittyvät asiat ovat teologisesti painavampia uskon kysymyksiä kuin sellaiset, jotka ovat pääasiassa järjellisen harkinnan asioita. Kirkon paradoksaalinen olemus, johon perustuu myös kirkko-oikeus osana kirkon havaittavaa ilmenemistä, merkitsee kuitenkin, ettei ole mahdollista tehdä jumalallisen ja inhimillisen oikeuden erottelua yksittäisten normilauseiden tasolla.

Perinteellistä evankelista kirkko-oikeuskäsitystä voitaisiin luonnehtia siten, että se sisältää ajatuksen tunnustuksen ja inhimillisen oikeuden kuulumisesta yhteen. Kirkon oikeudellisen järjestysmuodon muotoutumiseen vaikuttavat siis samanaikaisesti teologiset, juridiset, historialliset ja sosiologiset tekijät. Täten ei ole olemassa lopullista kirkko-oikeutta, koska se on aina myös historiallisesti determinoitua. Joka tapauksessa evankelinen kirkko-oikeus on evankeliumin julistamisen ja sakramenttien hoitamisen järjestys, jonka ymmärretään perustuvan sekä jumalalliseen oikeuteen että inhimilliseen harkintaan, vaikkei näitä kahta perustaa voidakaan erotella toisistaan yksittäisten normien ja ratkaisujen tasolla ainakaan yksiselitteisesti eräänlaiseksi normihierarkiaksi. Kuka osaisi tehdä tämän erottelun? Ratkaisuna on, että kokonaan luovutaan kysymästä jumalallisen ja inhimillisen oikeuden keskinäistä *suhdetta* sen enempää kirkko-oikeudessa kuin yhteiskunnallisessa oikeudessa ainakaan siinä mielessä, että voitaisiin kartoittaa kummallekin ominainen alue oikeuden sisällä. Tämän asemesta koko oikeuden ilmiö voidaan nähdä paradoksaalisesti samalla sekä jumalallisena että inhimillisenä.

Kirkko-oikeuden pätevyyden tarkastelussa ratkaiseva kysymys on, ilmaiseeko kirkon oikeudellinen järjestysmuoto oikean tulkinnan kristillisen uskon perusteista. Kuka ratkaisee ja miten tämän kysymyksen? Ei ole muuta ratkaisijaa kuin kirkko itse, koska jumalallista ja inhimillistä oikeutta ei voida erottaa positiivisten normien tasolla, vaan ne samaistuvat kirkko-oikeudessa. Tähän liittyen kirkon on etukäteen päätettävä, mikä on noudatettava menettely (esimerkiksi määräänemistö) ongelmia ratkaistaessa. Jokainen ratkaisu on välttämättä jokin kanta eli positiivinen päätös.

Jos ontologisesti oletetaan yliempiirinen olevainen ja jumalasuhteen eksistentiaalinen todellisuus, miksi kuitenkin joudutaan päätyämään positivistiseen näkemykseen oikeudesta ja kirkko-oikeudesta? ”Teo-logiikan” kannalta oikeus on samalla sekä jumalallinen että inhimillinen entiteetti. Kristillisen uskon ajatusmuodon kannalta päädytään teologian inkarnatoriseen momenttiin. Uskomme sisältää varmuuden, että Kristus on läsnä kirkossaan. Sana, joka on Jumala itse, ei ole vain alussa (Joh. 1:1), vaan on tullut ihmiseksi Jeesus Nasaretilaisessa. Inkarnoitunut Kristus on luvannut olla läsnä kirkossaan ja sen sanoissa.